

DR. TÓTH ZOLTÁN

**Magyar orvos
szovjet fogságban**

DR. TÓTH ZOLTÁN

**Magyar orvos
szovjet fogságban**

*Új Hídő Baráti Köre
San Francisco, 1989*

AJÁNLÁS AZ OLVASÓHOZ

A szerző szenvedésekkel teli útja több, mint egy egyéni sors a kommunista érában. Több nemzedék lealjasítása 1917 óta, élénk színekkel ecsetelve. És még valami. Egy embertelen, istentagadó rendszer alapvető eleme, amelyet a Nyugatot szándékosan nem akar ismerni, érthető lesz, különösen az ember és ember közötti bizalom teljes kiirtása minden szociális vonatkozásban.

Nemcsak számtalan szovjet ember az áldozata ennek a gyökeréig megmérgezett szociális légkörnek, hanem kényszerített, agymosott, akarat nélküli végrehajtója ennek a szisztematikus mérgezésnek.

Az olvasóra tartozik, hogy ne zárkózzék el a szovjet valóság megismerésétől, hanem józanul hagyja magát vezetni azoktól az eseményektől, amelyek világosan, az átéltekhez hűen vannak leírva a könyvben.

Bécs, 1974. április 23.

Mindszenty József bíboros

„Összegezve az általam elmondottakat, életem folyását, meg kell állapítanom, hogy az én egyéni történetem nem tűnik fel tragédiának, hanem sorozatos félreismerések, tévhitek természetsszerű következményének. Minden hibája, minden terrorja ellenére negyven évig hittem ebben a rendszerben. Voltak néha kételyeim, de pártban való hitem erősebb volt ezeknél. Most már hitem sincs, s belátom: eddig buta voltam, mert *azt hittem*, hogy becsapnak; most már okosnak tartom magam, mert *tudom* ezt. Hatvanöt éves vagyok, s még húsz évet kell ülnöm azért, hogy újból becsukjanak? Nem, én már nem leszek ismét elítélve. Napjaimat itt a lágerben fogom befejezni, és higgye el, nem is bánkódom emiatt. Dacára a mostani nagyon zord helyzetnek, mégis azt gondolom, hogy ön még kijut a szabadba. Feltétele ennek, hogy higgyen benne! Az ész itt már csődöt mond, egy marad csupán: hinni a csodában, amelyre én már nem vagyok képes.

Ha az önnel közölt dolgokkal, magam és társaim sorsának ismertetésével valamennyire is meg tudtam mutatni a bolsevizmus igazi arculatát, úgy talán tettem valamit, és életem nem volt értelem nélkül.”

Sapiro rabtársam búcsúszavai 1950-ben

ELŐSZÓ A SPANYOL KIADÁSHOZ

Az írói fantáziánál igen sok esetben az élet érdekesebbet, nagyobbat produkál. Így van ez volt fogolytársam, dr. Tóth könyvében is, ahol tizenegy nehéz lágerév eseményei a maguk meztelen valóságában, kronológiai sorrendben peregnek le szemünk előtt.

Szerzője fogságának elején elvetette a könnyebb megoldást jelentő öngyilkosságot; erős keresztényi akarattal határozta el büntetésének kitöltését, és megkezdte feljegyzéseit, amelyeket orvosi könyvekbe rejtve sikerült éveken keresztül megőriznie. A Szovjetunió külföldi származású politikai foglyainak 1955-ben kezdődött elbocsájtásakor ezek a feljegyzések a hazatérő német foglyok révén szabad földre kerültek. A szerzőt viszont a szovjet hatóságok a magyar kommunista kormánynak adták át, és a szovjet lágerek után a magyar börtönök lakója lett. Onnan csak 1956 őszén szabadulhatott.

Az 1956 októberi magyar forradalom eltiprása után dr. Tóth Ausztriába volt kénytelen menekülni: a beözönlő szovjet csapatok a magyar politikai rendőrséggel karöltve újbóli letartóztatását határozták el.

Dr. Tóth könyvének nincsenek éveken keresztül futó állandó főhősei; szereplői a foglyok és kénzók, színtere a szovjet lágerrendszer. Ezeken keresztül kapunk mély bepillantást a bolsevista uralom kulisszatitkaiba, főleg a sztálini terror idejében. Adatai teljes mértékben pontosak, magyarázatai egyszerűek, könnyen érthetők.

Dr. Tóth az orvos józanságával regisztrálja az eseményeket, és dacára az éhség, fagy, nyomorúság okozta lágerkörülményeknek, úgyszólván minden fejezetben az *embert* keresi, az *embert* igyekszik bemutatni. Azt az embert, aki ember tudott maradni a vérben is.

Az olvasó joga eldönteni, hogy a történetekért kizárólag csak Moszkva urait terheli-e felelősség, avagy kérdéseket intézhetnénk néhány nyugati hatalom vezetőihez, amely kérdések logikus válasza a komplicitás tényének minden kétséget kizáró megállapítása lenne a kérdezettek részére.

S még valamit: jóllehet „errare humanum est”, mégis van egy óriási különbség a Szovjetunióval foglalkozó könyvek íróinak nagyrésze és dr. Tóth között: volt fogolytársam azért kapott büntetést a bolsevista rendszertől, mert *nem* tolt a kommunizmus szekerét, és nem azért, mert azt *rosszul* tolt... Sapienti sat.

Mind a szerzőnek, mind nekem a legnagyobb elégtétel volna tizenegy éves fogságunkért, ha sikerülne megértetnünk, hogy *nincs kompromisszum!* Lássunk tisztán, ne hagyjuk magunkat hazug jelszavaktól megfertőzni, és főleg utódainkat megfertőzve hagyni! Ez utóbbi a leglényegesebb, és szívből kívánom, hogy az utánunk következő nemzedék megtalálja a helyes utat!

Teodoro Palacios Cueto
vezérőrnagy,
a Szent Ferdinánd-rend lovagja

HADIFOGSÁG

— Százados úr, az oroszok már a szomszéd házat kutatják! Ha idejönnek, tüzet nyissunk?

A fiatal zászlós keze görcsösen markolta a géppisztolyt. Olasz fasor, 1945. február 14-e, reggel nyolc óra...

A tegnapelőtt kezdődött és sikertelenül végződött kitörési kísérlet után a bérház megtelt katonákkal. A földszintet és az első emeletet különböző fegyvernemhez tartozó magyar katonák szállták meg, a pincében mintegy harminc főnyi vegyes Wehrmacht- és SS-katona tartózkodott. Az alagsori faskamrák a sebesülteket fogadták be. A katonák nagy része még tegnap délelőtt érkezett éhesen, fáradtan, elcsigázva a hét hétig tartó ostromtól.

A ház felső emeletei lebombázva, kiegészítve szemlélték a vörös hadsereg bevonulását a Széll Kálmán téren. Az alsó emeleteken lakó, de inkább a pincékbe bújt lakosság eldugdosott, fagyott krumplival kísérelte meg csökkenteni a katonák éhségét, s nem éppen tiszta fehérneműt ajánlott fel a sebesültek kötözésére.

A magyar katonák rangidőse, Molnár zászlós még tegnap délelőtt felvette a kapcsolatot a pincében lévő németek parancsnokával, egy idősebb műszaki hadnaggyal. Közösén szervezték meg az őrséget a kapuban s az emeleten. A légvédelmi pince fala keresztül volt törve; a szomszédos házakon átjutva a németek két járőrt küldtek felderítésre. Ezek délután tértek csak vissza. Jelentésük szerint a kitörés folytatása lehetetlen, a környező utcák szovjet megszállás alatt vannak, házról házra járva gyűjtik a foglyokat, s a legkisebb ellenállást is véresen torolják meg.

A német járőr távolléte alatt menekült be sebesülten Pintér vonatos százados, aki rögtön átvette a parancsnokságot mindkét egység felett. Február 13-án este a tisztek a légvédelmi parancsnokkal összeültek megtárgyalni a teendőket. Nyilvánvaló volt, hogy másnap reggelre az oroszok ideérnek. A ház lakói kérték, hogy ne fejtsenek ki semmiféle ellenállást, mert annak következményei a polgáriakra is kiterjedhetnek.

A németek határozott magatartást tanúsítottak, harcolni

akartak, de parancsnokuk jelezte, hogy mindenben alávetik magukat a rangidős magyar tisztnak — Pintér százados — rendelkezéseinek.

— Én rájuk ereszték egy tárat a kapuban, aztán lesz, ami lesz — jegyezte meg Molnár zászlós.

— Ennek nem sok értelmét látom — mondotta Pintér. — Láthatod, civilek vannak velünk, meg sebesültek, ezt nem szabad figyelmen kívül hagyni. Azonkívül — folytatta — hinne kell a németek jelentésének, miszerint a kitörés folytatása evvel az erővel a kész öngyilkosság lenne. A Szolgálati Szabályzat szerint ilyen esetekben a döntés a rangidős parancsnok joga. Én egyénileg a megadás mellett vagyok, s a németeknek ezt mindjárt megmagyarázom. Szervezd meg az őrseget, bár nem hiszem, hogy az éjjel jönnének Ivánék, de ha történik valami, azonnal jelentsd nekem!

A német hadnagyhoz fordulva még ismertette döntését. Az röviden tiszteltgette, s csak ennyit mondott:

— Einverstanden, Herr Hauptmann!

A légvédelmi parancsnok megkönnyebbülten tért vissza a lakóhoz...

Pintér lejött a sebesültekhez, csendesen leült egy hordóroncsra, s halkán kérdezte:

— Mit szólsz hozzá?

— Semmit — feleltem. — Te vagy a parancsnok. De azt hiszem, helyesen cseleksz.

Az éjszaka szó nélkül telt el, néha-néha hallatszott csak egy pár sorozat, akna- s gránátrobbanás. Mindketten valószínűleg az elmúlt hetekre gondoltunk, a pesti harcokra, a budai ellenállásra, a fagyra, az éhezésre. Romok, sebesültek, halottak, pusztulás mindenfelé, s most itt a fogság küszöbén...

Hajnal felé kimentünk a kapuhoz. Molnár az őrt mellett ült a lépcsőn két pokrócra burkolózva. Kinéztünk az utcára, de senkit nem lehetett látni. Messziről mintha nyöszörgést hozott volna felénk a fagyos szél. A Posta-palota egy része még égett, kísértetiesen világítva meg a környező csonka házakat.

— Nem... — szólalt meg vontatottan Pintér. — Én megyek eljűk...

A kapu előtt tíz méterre már egy csomó szovjet katona állott. Csak annyit láttam, hogy Pintér megáll egy óriási termetű őrnagy előtt, szabályszerűen tiszteleg, s valamit jelent. Az orosz értetlenül nézett rá, de viszonzotta a tisztelgést,

s türelmesen várt, aztán Pintérrel együtt megindult befele az udvarba, ahol összegyűlve vártuk sorsunkat.

A szovjet tisztnak valamit visszakiáltott, s pillanatokon belül egy felvidéki civil tolmács szaladt hozzá. Oroszul beszéltek valamit, majd a tolmács eléggé tiszteletteljes hangon Pintérhez fordult.

— Állíttassa fel az embereket két sorba, százados úr; a tiszteket külön! Fegyverét mindenki tegye a lába elé, a gránátokat is.

— Az alagsorban sebesültek vannak — szóltam a tolmácshoz.

— Őket majd később elviszik — válaszolta röviden.

A tisztektől az őrnagy vette át a fegyvereket, a többiek a legénységet kutatták át, s élénk érdeklődést mutattak az órák és gyűrűk iránt.

Ekkor érkezett az udvarba honvédségi ruhában, vörös karszalaggal ellátva öt új „demokratikus” magyar katona. Sapkájukon is vörös rongy éktelenkedett. Vezetőjük negyven év körüli, alacsony, fekete bajszos, valószínűleg tartalékos főhadnagy volt. Egyenesen a tiszti csoport felé tartottak. A szovjet őrnagy éppen az én elrontott Parabellumomat vizsgálta, s ügyet sem vetett a közeledőkre. Mellettem a német hadnagy állt, aztán Pintér, egy német tiszthelyettes, s Molnár zászlós. A vörös karszalagos főhadnagy gúnyosan kérdezte:

— Nos, hogyan érzik magukat az elvtársak? — s csúnya káromkodásban tört ki.

Egyik bakája megpillantotta Pintér karján az órát, megragadta, s így kiáltott fel:

— Ez éppen jó lesz a főhadnagy elvtársnak!

Pintér szóhoz sem tudott jutni, megkövülten állt. Az alacsony főhadnagy rákiáltott:

— Adja ide az órát!

Ekkor lépett közbe Molnár zászlós.

— A főhadnagy úrnak ehhez nincs joga! — ordította.

— Kuss, a pofád mindenit! — üvöltött vissza a főhadnagy, s mellbe vágta a zászlóst. Molnár védekezésre emelte karját, ekkor dörült el három lövés a főhadnagy pisztolyából.

A zászlós hang nélkül esett össze.

Az egész jelenet olyan gyorsan játszódott le, hogy a szovjet őrnagy csak a lövések hallatára figyelt oda. A motozó oroszok hirtelen csapatba terelődtek, fegyverük lövésre készen. Én Molnárhoz ugrottam. Vége volt, szeme üresen meredt a semmi-be. Két golyó a szívén ment át, a harmadik torkát fúrta keresztül. Szájából lassan szivárgott a vér.

A szovjet őrnagy csak egy szót kiáltott a vörös magyar főhadnagyra, s ezt már akkor megjegyeztem:

— Szkatyina! Állat! — s hatalmas öklével oly erővel ütötte arcba, hogy jó három méterrel odább ért csak földet, s nyúlva maradt. Az őrnagy parancsára a tolmács élénk káromkodások közepette zavarta ki az udvarból a magyar vörös bakákat, akik magukkal cipelték bandájuk még mindig eszméletlen állapotban lévő vezetőjét.

Így kezdődött a hadifogság...

SZOVJET HADIFOGOLYTÁBOR MAGYARORSZÁGON

Kivezényeltek bennünket az utcára, ahol már több ezer fogságba esett volt összegyűjtve, vegyesen németek, magyarok, polgári személyek. Az őrség főleg közép-ázsiai katonákból állott, parancsnokuk — egy szakaszvezető — magyar tiszti köpenyt viselt, s minden előtte elvonuló hadifogolyra rávágott a kezében lévő ugyancsak magyar tiszti karddal. Különös formája a hadifoglyok üdvözlésének...

Az utolsó kivonulók között volt egy Árpád-sávós karszalaggal ellátott magas férfi, aki látva a szovjet „fogadtatást”, megállt a ház kapujában, s így kiáltott fel:

— Nem, én ebből nem kérek! Isten veletek, bajtársak! — s egy pisztolyt rántva elő, főbe lőtte magát.

Az őrség válasza gyors, egyszerű volt. Több géppisztolyból sorozatokat engedtek a kapualjban tartózkodók felé. Nem tudni, hányan haltak meg, mert hangos vezényszavak mellett megkezdtek bennünket hajtani lefelé, a Vérmező irányába, nem feledkezve meg belerúgni minden elérhető hadifogolyba.

A piszkos hóval borított utcákon az ötven napos ellenállás eredménye: romba dőlt Budapest, kiégett házak, széttaposott emberi és állati testrészek, hullák, részeg szovjet katonák elől menekülő nők, sikolyok, elvétele puskalövések...

A vörös hadsereg hűen hajtotta végre Sztálinnak a magyar határ átlépésekor kiadott parancsát: Bosszút állni a magyarokon! Bosszút állni azért, mert egyedül tartott ki a szövetségi hűség mellett, bosszút állni azért, mert védte hazáját, mert fővárosát nem adta oda újévi ajándékként a vörös cárnak,

hanem több mint másfél hónapos hősi küzdelemben ellenállt a legalább hétszeres túlerőnek. Nem a hitlerizmusért, nem Berlinért, hanem a nyugati civilizációért, a keresztény kultúráért.

Ez ma már történelmi tény, továbbra is tagadni nem lehet, mint ahogy nem lehet elhallgatni ma már Franco tábornok mozgalmának jelentőségét, amellyel szintén Európáért harcolt. Különös csupán az, hogy vannak demokrata amerikaiak, akik ma is fennhézajva hangoztatják a Lincoln-brigádban való részvételüket, elfelejtve, hogy azzal meg akarták nyitni az utat Nyugat-Európa bolsevizálása előtt...

A délután folyamán egyik helyről a másikra terelték a hadifoglyokat, minden egyes helyen megmotosva őket. Az összes értéktárgyat elvették: óra, gyűrű, cigarettatárca hadizsákmánynak számított, de a töltőtollakat sem vetették meg. Szovjet kézre került az én botom is, amelyet nem tudom, miért, egy katona kivett a kezemből. Mutattam, hogy bokasérülésem van, ezért használom a pálcát. Rögtön levétette velem a kötést; kíváncsi volt, nem rejtegetek-e valamit alatta. Amikor meglátta a sebet, valami csúnyát mondhatott, mert undorral kiköpött, s továbbállt, de a botot azért vitte magával.

Estefelé egy budai ház kertjében állítottak meg bennünket, s tudomásunkra hozták, hogy feküdjünk le, másnap visznek a hadifogolytáborba.

Lefeküdni? A kertben? Hogyan, mivel takarózzunk a februári hidegben? Erre vonatkozóan semmit sem mondtak, de egy óra múlva ismét útba indítottak bennünket egy onnan tizenkét kilométerre lévő tábor irányába.

Reggel nyolcra érkeztünk meg oda, miután az éjszaka legalább tízszer visszafordítottak, leültettek s főleg megmotosztak bennünket. Egy kis elsősegélytáska volt nálam, melyet addig sikerült megmentenem, most azonban ez is szovjet tulajdon lett.

A tábor színhelye a község szögesdróttal bekerített legelője volt. Közölték velünk, hogy itt fogunk maradni, s rövidesen reggelit kapunk. Újabb csoportok érkeztek, számunk már lehetett vagy tízezer, s egyre vártunk valami ennivalóra.

Dél felé hirtelen kiszámoltak háromezer hadifoglyot, s azt mondták, hogy „mindjárt” útba indítanak a nyolcvan kilométerre fekvő főtábor felé, s kapunk az útra eleséget.

Tényleg, *másnap* hajnalban adtak húsz ember részére egy üveg töklekvárt, egy kétkilós kenyeret, s elindultunk. Három

szekér is követte a menetet; gondoltuk: a sebesültek, fáradtak számára.

Tévedtünk. Rajtuk először az őrség egy része foglalt helyet, de hamarosan új beosztást kaptak e járművek. Az útmenti falvakból, tanyákból az őrség órák alatt lovasította magát, így a szekerekre az útközben meghaltak hullái kerültek, de mindig csak a legközelebbi faluig. Ott kihajtottak 8–10, ásóval, kapával felszerelt magyar parasztot, ásattak velük egy közös sírt, s abba dobáltatták a tetemeiket.

Az öt napig tartó gyaloglás alatt hol éjjel, hol nappal meneteltünk minden rendszer s élelem nélkül. Az újabb motorzások mellett őrségünk a lábbelik megszerzésére specializálta magát. Bakancsok nem érdekelték őket, sőt: a fűzős tisztí csizmákat sem kedvelték. Azok felhúzása, levetése időt vett igénybe, így azok nem feleltek meg a praktikus szovjet katonáknak. Jaj volt viszont a magyar utászoknak s a köztünk lévő német katonáknak! Ezek közül vajmi kevesen érték el a főtábort. Az őrség egyszerűen kiállította őket a sorból, agyonlőtte őket, s lehúzta csizmájukat. Ezeket a hullákat nem tették fel a szekerekre, ott hagyták az útszélen. A szekerek száma már több volt tíznél, nagy részük arra szolgált, hogy az útközben rabolt értéktárgyakat szállítsák rajtuk.

Ahol csak átvonultunk, a községek lakói kiáltozva érdeklődtek hozzátartozóik felől. Egyesek élelmiszereket dobáltak be sorainkba, de az állandó alkohalmámorban lévő őrség ezek közül sokat agyonlőtt, sőt: a rémülten szétfutó lakosok után is tüzelt.

A velünk szemben jövő szovjet katonai oszlopok mindegyike megállította a menetet, s újabb kutatást hajtott végre. Egy éjszakai útnál hirtelen gépkocsis egységek fogtak körül bennünket élénk lövöldözés közepette. Azt hittem, tömegmészárlást fognak végrehajtani, de csak motorzás volt a szokásos durva körülmények között. Egy alacsony termetű Sztálin-fiú a köpenyemhez nyúlt, szitkok kíséretében emlegetve fajtámat, őseimet. (E szavakat kénytelenek voltunk hamar megérteni, olyan gyakran szerepeltek őrünk szótárában.) Nem volt időm semmire; éreztem, hogy a katona hasamba nyomta pisztolyát, s meghúzta a ravaszt. Csak egy kattantást hallottam: vagy nem volt megtöltve, vagy nem működött a fegyver. Villámgyorsan vetettem le a köpenyt, s a rabló eltűnt vele.

Fel sem ocsúdtam, megint ott állt előttem.

Most fog agyonlőni! — szaladt át agyamon a gondolat. Ehelyett egy polgári felöltőt dobott felém, s továbbállt. Ki érti ezeket?

A főtábor egy nagy falusi tanya területe volt, benne legalább hússzezer hadifoglyot helyeztek el zömmel az udvarokon. Drótkerítés, őrtornyok, fényszórók, hevenyészett sátrak szerte-szét a kertekben és az épületek között.

Megkezdték leszámolásunkat. Az öt nap előtti háromezerből körülbelül kétezren maradtunk...

Kimerülten roskadtunk le a pocsolyás földre, várva a továbbiakat. Alig tíz perc múlva egy szovjet tiszt jött hozzánk tolmács kíséretében.

— Minden orvos azonnal jöjjön velünk! — adta ki a parancsot a tiszt.

Hatan voltunk, s követtük az utasítást. A parancsnokságra vezetett bennünket, ahol már több orvos tartózkodott, közöttük két szovjet is. Hevesen vitakoztak a táborparancsnok alezredessel, s rövidesen megtudtuk a nagy izgalom okát. Az érkezett hadifoglyok között volt Kalándy altábornagy, a Magyar Ökölvívó Szövetség elnöke. A nyugalomában lévő, hetven éven felüli katonát is gyalogmenetben hozták Budapestről, s állapota kritikus volt. A táborparancsnok valószínűleg tartott attól, hogy a tábornok meghal, s esetleg őt veszik elő, ezért az összegyűjtött orvosoknak a következőket mondta:

— Egy magyar tábornokról van szó, akit meg kell menteni. Most mutassák meg, hogy mit érnek a magyar orvosok! De ha meghal, valamennyiüket puskacső elé állítom!

Nos, ez jól indul — gondoltuk.

Követtük a két szovjet orvost a parancsnoksági épület egyik szobájába, ahol egy asztalon feküdt az eszméletlen altábornagy. Agonizált. A szovjet orvosok megmutatták gyógyszerkészletüket. Nagyon kevés kötszer, még kevesebb aszpirin, s valami fekete por, amelyről azt mondták, hogy nagyon hatásos hasmenés ellen. Végre hoztak egy kámforampullát, s vállukat vonogatva mutatták, hogy fecskendezzük be. Körülálltuk a haldoklót, nem tudtunk mit tenni. Az egyik szovjet orvos megkérdezte:

— Mire van szükségük?

Rövid szünet, majd egyik hadifogoly kollégám csendesen megszólalt:

— Papra...

A szovjet orvos nem értette, nem is felelt semmit. Jó félóra után bennünket visszaküldtek az udvarra, valószínűleg amiatt, hogy a parancsnoki épületben ne szórjuk el a testünkön mászkáló élősdieket...

Estefelé hallottuk, hogy Kalándy altábornagyot (vagy maradványait?) Budapestre szállították.

Husadmagammal egy ablak nélküli kis szobába kerültem, ahol már tízen heverték a padlón. Valamennyien piszkosak, szakállasak, rongyosak voltunk, öltözkünk igen tarka, s bármelyik éjjeli menedékhelyre beillő volt. Biztos helyezést kaptunk volna egy jelmezbálon. Az idő nagy részét vakarózással töltöttük, várva, hogy valamit majd enni is adnak. Erre másnap reggel sor is került. Kukoricalevest osztottak volna ki, ha lett volna csajkánk. De mivel ilyen luxuscikkekkel nem rendelkezünk, az őrség tovább vitette a kondért, s újra éhen maradtunk. Egyeseknek sikerült sapkájukba öntetni az ízetlen löttyöt, s azt gyorsan lenyelni. Legnagyobb meglepetésünkre rögtön az ételosztók távozása után két szovjet katona jött a szobába, sorba állított bennünket, s mindenkinek adott öt darab bolgár cigarettát. Igen jó volt az éhség leküzdésére...

A táborviszonyok borzalmasak voltak. A fertőtlenítőnek s fürdőnek kinevezett istállóban naponta csak ötszáz ember tudott tisztálkodni, így mosdásra a havat használtuk. Elegendő ivóvíz sem volt, azt szintén hóval kellett helyettesíteni.

Vérhas ütötte fel a fejét; a betegek egymás után estek be a latrinarudakról a négy-öt méteres emésztőgödörökbe, s ott fulladtak meg. Kórház vagy hozzá hasonló nem létezett, gyógyszer szintén nem volt, így napi 20–25 halott volt a „norma”.

Az élelmiszer-ellátás nagyon rosszul működött. Az étel kása-levesből állott, amelyet öt benzineshordóban főztek éjjel-nappal, de a több ezres tömegnek állandóan várni kellett, míg sorra kerül, s a délután folyamán megkaphatja a tegnapi vacsoráját...

A tábor létszáma állandóan változott; rendszertelenül hozták és vitték a hadifoglyokat. Volt olyan csoport, amely már harmadjára került ide vissza, miután egyik helyről a másikra szállították. Hamarosan bizottságok kezdtek megjelenni a táborban, s fegyvernemek, foglalkozások szerint osztályozták a foglyokat. A bizottságok szovjet és magyar tisztekből, valamint civilekből állottak.

Egy nap hívták az orvosokat is. Egy volt munkaszolgálatos orvos sokáig méltatta „a nagy és dicsőséges Sztálin” érdemeit, ismertette az új magyar kommunista kormányzat célkitűzéseit, s felszólította a jelenlévőket a kommunista szemináriumba való belépésre, amely mentesíti őket a hadifogságtól, az iskola elvégzése után pedig vezető szerepet bizto-

sít az onnan kikerülőknél. A kilenc orvos közül csak kettő jelentkezett...

A vörös hadsereg propagandarészlege egyébként mindent megtett, hogy a hadifoglyok hangulatát pozitív irányba terelje a Szovjetunió felé. A rölapok ezreit osztogatták szét, megbízottaik minden csoport beszélgetését figyelték, s az esetleges, számukra kedvező véleményt nyilvánítóknak mahorkát osztottak ki, tábori levelezőlapokat adtak nekik, s rövidesen pártiskolára vitték őket.

Voltak közöttünk olyanok is, akiket megtévesztett ez a szemfényvesztő játék, s máról holnapra demokratáknak, sőt: kommunistáknak kezdték vallani magukat. Maguk előtt is ismeretlen módon jöttek rá, hogy ők már régen szimpatizáltak a marxi tanokkal, s lelkükben meggyőződéses bolsevisták.

Ilyen könnyen változik az ember felfogása a nyomorban, egy cigarettáért vagy egy csajka levesért...

Március első hetében észrevettük, hogy egyes hadifoglyokat a parancsnokságra hívatnak, s onnan nem térnek vissza. Megérkeztek az NKVD emberei, a fogdmegek. Amikor egy ízben ezt a témát tárgyaltuk, egy „új-demokrata” érzésű főhadnagy lelkesen jegyezte meg:

— Az NKVD-től nem kell félni; a világ legudvariasabb emberei! Engem is kihallgattak, s cigarettát meg bort adtak.

— Mondd, te voltál a háború alatt a Szovjetunióban? — kérdezte tőle egy őrnagy.

— Nem — felelte a gh-hoz beosztott főhadnagy.

— Nos, én igen — válaszolta az őrnagy —, és nem kívánom, hogy megismerd valódi arcukat.

A főhadnagy nem erősködött tovább.

Hozzá hasonlók nem sokan ugyan, de akadtak. Mindannyian csak a jót akarták látni a Szovjetunióban; egy-két megnyilvánulással az egész rendszert azonosították, s önkéntelen annak propagandistáivá váltak. Sajnálni lehet őket, mert nagyon csalódtak néhány hónap múlva már...

Március közepére sérülésem teljesen beforradt, mikor egy nap hívtak engem is a parancsnokságra. Vagy másfél óráig vártam a folyosón, míg végre beeresztettek az irodába, ahol szovjet tisztek és egy civil tolmács beszélgetett. Személyi adataim ellenőrzése után a tolmács feladta az első kérdést:

— Miért nem akar pártiskolára menni?

Minden habozás nélkül válaszoltam:

— Nem érzek hajlandóságot a kommunista ideológia elsajátítására.

Rövid szünet, majd így folytatta a tolmács:

— Ezt bővebben meg kell magyaráznia a központban.

— Milyen központban? — kérdeztem.

— Abban, ahová most elviszik — hangzott a felvilágosítás, s már tuszkoltak is kifelé az udvaron álló tehergépkocsiba.

AZ NKVD-NÁL

Tisztában voltam azzal, hogy az NKVD az a bizonyos központ. A kocsi belsejében vagy tízen lehettünk, és hat főnyi őrség, amely valamit magyarázott. Olyasvalamit, hogy nem szabad beszélni, felállni, s mindezek megsértése miatt lőni fognak.

Elindult a kocsi, s már sötét este volt, amikor egy kis magyar faluba érkeztünk. Átvettek bennünket, nadrágszíjat, csizmafűzőt, fémtárgyakat elszedtek, s egy ház pincéjébe irányítottak. Egy mécses égett a kemencén, a szalmával borított földön már vagy tizenöt ember feküdt. Piszkos, szakállas volt valamennyi, s rögtön dohány után kérdezősködtek. Volt közöttük tanár, mérnök, katonatiszt, gazdálkodó, újságíró.

— Nagyon tetvesek? — kérdezte valaki, s választ sem várva folytatta: — Nem baj, reggel úgyis visznek mindenkit a fertőtlenítőbe. Ez a jó itt, majd meglátják.

Még be sem fejezte, nyílt az ajtó, s mindnyájunkat hajtottak az udvaron lévő faskamrához. Meztelenre kellett vetkőznünk, ruháinkat valami kályhafélébe dugták, amit kívülről hevítettek, s kezdetét vette a fertőtlenítés. Ez abból állt, hogy egy teljes órai didergés után visszaadták ruháinkat, s újra a pincébe zártak.

KIHALLGATÁSI MÓDSZEREK

Saját, valamint rabtársaim éveken át szerzett tapasztalataiból a következőket sikerült rögzíteni a szovjet titkosrendőrség módszereiről: az egész kihallgatási idő tervszerűen van besztva különböző periódusokra.

Az első a lefogatástól a letartóztatás kihirdetéséig tart. Az esetektől függően terjedhet egy hónaptól évekig, de általában még ez a legelviselhetőbb, ugyanakkor a legfontosabb. A nyomozók ez idő alatt ismerkednek meg a fogollyal, határozzák el, hogy milyen eszközöket fognak alkalmazni a továbbiak folyamán.

A kihallgatások szinte kizárólag éjjel történnek, gyakran éjjel-nappal, hogy az ellenállóképességet megtörjék. A cellákban csak az éjszaka folyamán lehet aludni, s ha reggel ötkor oda a foglyot visszaviszik a kihallgatásról, máris ébresztő van, pihenni nem szabad.

Kínzást — akár fizikai, akár lelki formában — mindig alkalmaznak. Nagyságának mértéke függ a fogoly magatartásától, és a nyomozók véleményétől főleg. Aki az 58-as paragrafussal bekerül, az bűnös — ez az alapelv. Politikai bűnöst pedig súlyosan kell büntetni; el kell vele ismertetni, hogy vétkezett.

A fogoly semmiféle jogi védelmet igénybe nem vehet, egyedül a nyomozók rendelkeznek vele.

A második periódusban kezdenek valójában foglalkozni az üggyel. Felfogásuk szerinti jegyzőkönyveket vesznek fel, szinte mindennap foglalkoznak a fogollyal, szisztematikusan kezdik kínozni. Tarthat hónapokig, s ha az eredménnyel nincsenek megelégedve, kezdődik

a harmadik periódus. Itt minden engedélyezett, csak hogy kicsikarják a „beismerést”. Ez a legnehezebbnek tűnő időszak; egy hónap leforgása alatt a fogoly rendszerint megtörik, mindent aláír, s ezzel vége a nyomozásnak, melynek folyamán mindig a fogolynak *kell* bizonyítani, hogy *nem* csinálta a terhére róttakat, és nem a nyomozó szerveknek, hogy azokat elkövette!

Vallatásnak, és nem kihallgatásnak vagy nyomozásnak lehet nevezni az egész véres cirkuszt, ahol szabad

1. a foglyot éheztetni,
2. minden külvilági összeköttetéstől elzárni,
3. teljes sötétségben tartani,

4. a legelemibb tisztálkodási lehetőségeket tőle megvonni,
5. bármivel ütni-verni,
6. családja lefogásával fenyegetni,
7. részt vetetni vele a többiek kínzásán,
8. bármilyen géppel, elektromos árammal kínozni, nyomorék-ká, sterilé tenni, és a még rendelkezésükre álló ezernyi eszközt igénybe venni.

S ha valaki még a harmadik periódust is valami csoda folytán kibírja, átkerül a negyedikbe. Ennek első foka a szuhánovszki börtönhöz hasonló „hallgatás háza”. Teljesen elkínzott, csontig lesóványodott, kábítószer-injekciókkal akarattuktól teljesen megfosztott élőhalottakat mutatnak a negyedik periódusra szánt jelöltnek, mondván: „Lám, rád is ez vár, ha nem írsz alá!”

A negyedik periódust, azt hiszem, épelméjűen nem lehet kibírni: ott meghal, megőrül vagy mindent elismer a fogoly. Ha netalán mégis valami emberi még mutatkoznék benne, úgy a különleges kórházba zárják az örültekkel össze. Ez a vég.

1945 márciusában még dúlt a háború, külföldiek voltunk, tolmács nem állt megfelelő mennyiségben és minőségben rendelkezésre, így a fenti módszerek periódusai összefolytak, tartalmuk rövidebb volt, de annál brutálisabb, kegyetlenebb.

A lefogatásom utáni első napon a déli órákban kihallgatásra vittek. Egy parasztház konyhájában fogadott egy százados, mellette a tolmácsnő ült. Ez utóbbi cseh volt, s egyaránt rosszul beszélt mind az orosz, mind a magyar nyelvet, szavaimat többször meg kellett ismételnem, míg ő azok fordítását többször elmagyarázta a kihallgatónak. A százados tudott valami egész keveset németül, de csak nagy ritkán kérdezett, s szemmel láthatólag nem értette válaszomat.

Személyi adataimat kérdezték, a százados valami papírra firkált. Másfél óra telhetett így el, a vallató más papírokkal hasonlította össze adataimat, borús arccal rám nézett, egész közel jött hozzám, s rossz németiséggel azt mondta:

— Hazudsz, te kutya! Neked más a neved! — s olyan hatalmas erővel ütött arcom, hogy a székkal együtt borultam fel.

Pillanat alatt eszembe jutottak a hadifogolytábor demokrata magyarjainak az NKVD udvariasságáról tett kijelentései. A másik pillanatban végtelen nyugalom fogott el: mindennel leszámoltam. Történjék bármi, ezt így nem hagyom. Lassan feltápáskodtam, s vérző orrom törülgetve a tolmácsnőhöz fordultam.

— Kérem, kérdezze meg a százados urat, hogy az NKVD-nál a verés engedélyezett-e?

— Igen — volt a válasz. — Akarsz még, te disznó?

Még egyet ütni azonban már nem volt ideje. Minden erőmet összeszedve bal öklömmel az arcába sújtottam.

— Akkor nesze, te dög! — hörögtem magyarul.

Ilyesmire a pribék nem számított. A találat a jobb szeme alatt érte, az asztalára bukott, s a tolmácsnővel együtt orszul ordított. Én is elestem. Láttam még a berohanó katonákat, néhány ütést is éreztem, de többre nem emlékszem...

Nem tudom, mikor, egy pincében tértem magamhoz. Kezem bilincs volt, mindenütt csupa vér a ruhám; szám és szemem bedagadva, felrepedve. Nem volt olyan részem, amely ne sajgott volna. Hat fogam volt kiverve vagy eltörve, ezt tapasztaltam, amikor a számban lévő alvadttól igyekeztem megszabadulni. A veséim különösen fájtak, de törést nem éreztem magamon.

Lassan fognak agyonverni — gondoltam —, de mit csinálhatok?

Zörgést hallottam, de mozdulatlan maradtam. A szememet nem kellett becsuknom, teljesen be volt dagadva. Valami nyirkosfélé jutott el a fülemhez, aztán vizet öntöttek rám.

— Nem úgy — szólalt meg egy hang. Valaki mellém térdelt, vizes ronggyal törülgetni kezdte arcomat, s tapogatott mindenütt. Amikor hozzám ért, felnyögtem: akárhova nyúlt, fájdalmat okozott. Karomban éles szúrást éreztem, injekciót adtak. Hirtelen elaludtam.

MOSZKVÁBAN

Egy másik szobában ébredtem fel, széken ülve. Estefelé járhatott az idő, talán négyen voltak körülöttem, de a százados nem volt köztük. A bilincs is hiányzott a kezemről, s a szemem mintha kevésbé lett volna bedagadva. Ruhámról a vérfoltokat lemosták, de helyük fellelhető volt. Egy csupor tejet itattak meg velem, kivezettek az udvaron álló személygépkocsiba, s elindultunk. Jobbról-balról pisztolyos katonák ültek, és egymással beszélgettek. Csak annyit értettem, hogy *Moszkva*.

Jó egy órai utazás után valami repülőtérre érkeztünk, átadtak, s egy repülőgépben helyeztek el. A kétoldalt elhelyezett üléseken egy-egy fogoly ült, lehettünk húszan. Mindenkit hozzábilincseltek az üléshez, a beszédet megtiltották, s a gép néhány perc múlva startolt. Később tudtam meg, hogy ezzel a géppel szállították gróf Bethlen Istvánt, Magyarország volt miniszterelnökét is.

Az éjjeli út alatt csak egyszer szálltunk le; nem tudom, meddig és miért. Hajnalban érkeztünk meg egy katonai repülőtérre, ahol rögtön rabomobilba csuktak bennünket ötösével, s már teljesen kivilágosodott, amikor egymás után két kapu nyitódását hallottuk. A gépkocsi megállt, ajtóit kinyitották. Kiszálltunk, s egy hatalmas, nagy udvaron találtuk magunkat, amelyet mindenfelől több emelet magasságú épület vett körül. Bevezettek egy folyosóra, onnan egy raktárhelyiségbe, ahova csak egyenként léphettünk be. Újra elszedték a nadrágszíjat helyettesítő madzagot és a fűzős csizmát összekötő rongydarabot, s meztelenre kellett vetkőzni. Amikor a raktárosnak látszó őrmester meglátta sebekkel, véráláfutásokkal teli testemet, mondott valamit az egyik őrnek, aki felszedte ruháimat, és elvezetett a fürdőhelyiségbe. Ott már várt egy fiatal egészségügyi katona, aki a közben odajött raktárossal igen alaposan megvizsgált, nincs-e nálam fémtárgy vagy éppen séggel szűrőszerszám. Ennek megtörténte után valami papírlapot íratlak velem alá, melynek egy részét letépték, s a kezembe nyomták. A cirillábécé egynéhány betűjét ismertem, így felfedeztem egy szót a papíron: Lubjanka. A hírhedt Lubjanka! A borzalmak központja, a Szovjetunió titkosrendőrségének főhelye, ahol tízezreket kínoztak halálra, milliókat küldtek a pusztulásba, ahol csak a terror uralkodik.

Igen borús lett anélkül is szomorú hangulatom, de az egészségügyi egész gyengéden kezdte sebeimet fertőtleníteni, kötözni. Szemembe is csepegtetett valamit, arcomra hideg borogatást helyezett, s nem kellett a zuhany alá állnom, hanem egy favödörből tisztálkodtam, amennyire lehetséges volt. Fogaimat, illetve azok helyét mutogattam, de erre csak egy, még a fogolytáborban megtanult szót hallottam tőle:

— Patom. Majd.

Leültetett a folyosón, elment, s néhány perc múlva hideg tejeskávét hozott egy alumíniumedényben. A régóta nélkülözött élelem még ilyen kis mértékben is, de határozottan kis bizalmat öntött belém. Sebeim bekötözése, a parányi mosdás csak fokozták ezt, így kissé megnyugodva hagytam, hogy

vigyenek mindenféle folyosón, liften keresztül egy kétszer négy méteres cellába, amelyben csak egy priccs két takaróval és a szükségletek elvégzésére szolgáló favödör volt. Ablaka nem volt a cellának, egy magasan függő lámpa adta a szükséges világítást.

Két napig voltam lakója ennek a cellának, senki hozzám nem szólt, de naponta kétszer jöttek, és kötözték sebeimet, kezelték szememet — kezdtem egész jól látni —, s ínyemet hipermangánnal ecsetelték. Reggelenként megkaptam az egész napra szóló negyven dekányi ragacsos zabkenyeret, fél liter meleg vizet és egy kávéskanálnyi cukrot. Délben és estefelé fél-fél liter, dohos szagú kukoricaleves volt az élelem.

A kémlelőlyukon gyakran néztek be, de nem szóltak semmit, ha napközben is a priccsen feküdtem.

Elgondolkoztam. Vajon tényleg olyan nagyot vétettem a Szovjetunió ellen, hogy repülőgépen hoztak a Lubjankába? Mi lesz most? Újra kínozni fognak, vagy egyszerűen tarkón lönek? Sok kérdés, s nem tudok rájuk választ adni.

Harmadnapra egész lelohadtak a daganatok, de a vizelet továbbra is véres maradt. Mutattam az egyik kötözőmnek, aki tablettákat adott, urotropint. Ebben a kissé javult állapotban vittek tekervényes utakon — ha jól emlékszem — a harmadik emeletre. Két főhadnagy ült az íróasztal mellett, s szótlánul intettek, hogy üljek le a velük szemben lévő székre. A szoba szépen volt berendezve, vastag szőnyeg borította a padlót, a tisztek mögött kis kerek asztal két fotellel. A falon Sztálin képe függött.

— Ponyimajes pa russzki? Értesz oroszul? — kezdte el az egyik.

— Nyet — válaszoltam.

Összenéztek, majd a kérdést feltevő telefonált valahova. Öt perc telhetett el, amikor egy egész fiatal őrnagy lépett a szobába, kezében könyvet tartott. Egy-két szót váltott a másik két tiszttel, aztán a könyvben kezdett lapozgatni. Az egyik oldalnál megállt, s oroszos kiejtéssel, de magyarul olvasta:

— Milyen nyelven beszél a magyarok kívül?

— Németül és franciául — válaszoltam.

Újra a könyvbe nézett, elmosolyodott, s rám nézve, kitűnő németiséggel szólalt meg:

— Persze gondolhattam volna; a magyarok általában beszélnek németül. — Az iratok fölé hajolt, kis ideig tanulmányozta őket, majd újra kezdte: — Ön megütötte a kihallgató tisztjét, ugye?

— Igen — mondtam —, miután ő pofon vert.

— Tudja, miért van itt? — kérdezte.
— Lehet, hogy ezért? — kérdeztem vissza.
— Nem — mondotta. — Nem is értem. Nekünk sokkal fontosabb dolgaink vannak itt.

Vártam, hogy tovább fog kérdezni, de ő a két tiszthez fordult, ideges hangon mondott nekik valamit, s kifelé indult. Hirtelen megállt előttem, végignézett rajtam, az arcomat vette vizsgálat alá.

— Ezeket a nyomozótisztjétől kapta? — mutatott a sebekre.

— Tőle is biztos; nem emlékszem rá.

Legyintett, és kiment a szobából.

Az egyik főhadnagy újra telefonált; jött az őrség értem. A cellába való visszamenetel olyan volt, mint a felfele jövet. A sarkokon csak akkor fordulhattunk be, ha a falon függő lámpa zöldet mutatott. Piros fény esetén arccal a falnak fordulva kellett várni a zöld szín felvillanására. Ez arra való volt, hogy a hozott vagy vitt foglyok ne láthassák egymást.

Nem értettem semmit a Lubjanka tisztjeinek viselkedéséből, de kissé megnyugodtam: egyelőre semmi veszélyt nem éreztem. A déli levest megittam, s akkor újra jöttek értem. Vissza a raktárhelyiségbe, ahol ideadták elszedett madzagjaim, nekem meg át kellett adnom a megérkezésemkor kapott cédulát. Kézembe nyomtak félkilónyi kenyeret, kevés cukrot, s máris vittek az udvarra, be a rabomobilba, ahol ezúttal csak egyedül voltam. Út ki a repülőtérre, megint átadás, beszállás, indulás.

Nos, nem sokat láttam a Lubjankából, még kevesebbet lakóiból. Amikor befelé szállítottak, néhány pillanatra láttam a velem utazó foglyokat. Beszélni nem tudtam velük, mind-egyikünknek külön kis cellája volt a kocsiban, ahol csak állni lehetett.

VISSZA MAGYARORSZÁGRA

A repülőgépen nem bilincseltek meg. Egy géppisztolyos katonára volt az őrzőm, aki mellettem foglalt helyet, s beszélni akart velem, de nem értettem. Erre elkáromkodta magát, s mahorkát adott papírral.

Nem tudom, hányan lehettek a gépben, de én csupa kato-

nát láttam csak. Később pillantottam meg előttem néhány üléssel egy középkorú, csizmát viselő civilt. Fogoly lehetett, mellette is fegyveres katona ült.

Kenyeremet becukroztam, s nyelni kezdtem. Öröm rám nézett, az ülés alá nyúlt, tarisznyát húzott elő, abból egy darab sajtot vett elő, s szótlanul átnyújtotta. Illedelmesen megköszöntem, s együtt ettem meg a cukros kenyérrel.

Estefelé érkeztünk meg egy magyar repülőtérre, ismét átadtak, s a csizmával együtt egy tehergépkocsira szálltunk. Egymással szemben ültettek le a padokra, s négy ór vigyázott reánk. Ha nem rázott volna úgy a kocsi, el is aludtunk volna, de így nem lehetett. Döcögünk vagy három óra hosszat, míg végre megérkeztünk Balatonalmádiba. Vissza-kerültem a lefogó alakulathoz. Felrémltet előttem a vallató-tiszt rosszindulatú arca, s újra elkeseredtem.

Szerencsére megérkezésünkkor a százados nem volt jelen. Az őrségen szétválasztottak a csizmástól, a motozási procedúrák után két katona fogott közre, s kísért az udvaron keresztül az alagsor irányába. Az épület valami üdülőhely lehetett azelőtt, nem is volt nagyon megrongálva.

Őreim egy keskeny kis ajtót nyitottak ki, betuszkoltak, és rám zárták. Benn semmi fény; hideg cementpadlót éreztem, s orrfacsaró büzt.

— Vigyázz — szólt egy hang a sötétben —, belém botlasz. Itt fekszem előtted. — Lehajoltam, s egy kéz fogta meg a csuklómat, húzott lefelé. — Ide feküdj — suttogta a hang —, a másik oldalon a W. C.-gödör van. Ezt arra használták valamikor.

Elhelyezkedtem a fekvő alak mellett, s rögtön bemutatkoztam.

— Én Csorba főhadnagy vagyok — válaszolta. — Piszkosul összeverték. — És lassan beszélni kezdett. — Ne haragudj, de selypítek, mert kétszeresére verték a fejem, mindenem be van dagadva.

Másnap alkalmam volt látni, hogy az én megveretésem semmi sem volt az övéhez képest. Egyetlen ép folt nem volt a testén: csupa daganat, véraláfutás, zúzódás mindenütt, számtalan csontrepedéssel, fogkiveréssel.

Majdnem egy hónapig voltam még együtt Csorba főhadnaggal, a magyar katonatiszt kiváló megtestesítőjével.

Íme, az ő története:

EGY MAGYAR KATONATISZT EMLÉKÉRE

Csorba György m. kir. határvadász főhadnagy 1944 decemberének utolsó napjaiban sebesült meg az Esztergom körüli harcokban. Könnyebb comblövést kapott a bal lábán, s a pápai ideiglenes hadikórházba utalták. Felgyógyulása után egy vegyes német–magyar egységhez kapott beosztást. Ennek parancsnoka Kleber német százados volt. Az egység, amely körülbelül négyszáz főből állott, a Balaton környékéről volt lassú visszavonulásban nyugat felé.

1945 márciusában a zászlóaljnak nevezett kötelék már csak száz főt számlált. A rendezetlen körülmények miatt a magyar és német katonaruhákat sűrűn borította polgári kabát, sapka, felöltő vagy egyéb nem kincstári eredetű ruhadarab. A zászlóalj tagjai között voltak önként jelentkezett dunántúli magyar parasztok is, akik csupán fegyvert kértek az alakulattól, s azal együtt kísérelték meg hátráltatni az óriási túlerőben lévő vörös hadsereg előrenyomulását.

1945 március elején a Bakonyszentivánnál védőállásban lévő zászlóalj igen erős szovjet légitámadást kapott, amelyet nyomon követett a vörös gyalogság támadása. A bombatámadás alkalmával mind Kleber százados, mind Csorba főhadnagy repeszdaraboktól sebesültek meg, s eszméletüket veszítették. Ilyen állapotban talált rájuk – és ejtette őket fogságba – az előretörő szovjet gyalogság.

Mindkét katonatiszt csak öt napig élvezhette a szovjet hadifogságot, mert a rövidesen megjelenő NKVD-tiszt letartóztatta, s a Balatonalmádin állomásozó NKVD-alakulathoz kísérte őket.

Megmotozásuk alkalmával az őrparancsnok szovjet őrmester „Nálunk nincs Isten!” kiáltással durván leszakította a Csorba főhadnagy nyakán lógó kis aranykeresztet, amelyet menyasszonyától kapott 1943 szilveszterén. Hiába próbálta Csorba kézzel-lábbal megmagyarázni a szovjet altisztnak, hogy ha nincs Isten a Szovjetunióban, akkor mi szüksége van az őrmesternek a keresztre, válaszul csak rúgásokat és pofonokat kapott.

Egy elhagyott ház pincéjébe zárták be mindkét foglyot, s másnap délelőtt kihallgatásra kísérték őket.

A kihallgatóhelyiség parasztház földes szobája volt. Benne a kihallgatótiszt – Vorobjov százados – és egy rossz arcú szerb tolmács tartózkodott. Csorba meghajtotta magát, és magyarul köszönt. A tolmács felállt, közel ment a főhadnaghoz,

s hirtelen két akkora pofont adott a gyanútlan magyar katonatisztnak, hogy az rögtön a földre bukott. A tolmács durván káromkodva rugdosni kezdte a földön vonagló Csorbát.

– Kellett nektek Újvidék, Szabadka, Zombor, bűdös disznók? – ordította. – Most majd kaptok ezeréves határt, ti dög fasiszta gyilkosok!

A szerb tolmács bemutatkozása alatt az asztalnál ülő Vorobjov százados fel sem nézett az előtte fekvő iratokból. Mintegy öt perc eltelte után azonban hirtelen így szólt:

– Elég, Pavel, vedd fel a személyi adatokat!

Minden egyes adat bemondását Pavel rúgás vagy pofon kíséretében tolmácsolta. Újabb dührohamot kapott, amikor Csorba kitüntetéseinek felvételére került sor. Amikor pedig a magyar tiszt a Délvidéki Emlékérem tulajdonosának monddta magát, a tolmács újabb „vesetáncot” kezdett járni a már csupa vér főhadnagyon.

Mindezen ismerkedés után a szovjet tiszt a következőket kérdezte:

– Ki adott önnek parancsot partizánok szervezésére a vörös hadsereg ellen? Kleber százados? Vagy valaki más?

– Én partizánszervezkedéssel nem foglalkoztam, annak végrehajtására nekem senki parancsot nem adott – válaszolt Csorba.

– Polgári ruhát viselő egyéneknek sem adott fegyvert az elmúlt hetek folyamán? – hangzott az újabb kérdés.

– De igen – ismerte el Csorba. – Minden önként jelentkező egyének adattam fegyvert. Ezek a személyek az én alakulattal együtt harcoltak kötelékben, és semmi kapcsolatban nem állottak a partizánokkal.

– Az a tény, hogy ön civileknek adott fegyvert a vörös hadsereg elleni harc céljából, tudja, mit jelent? – folytatta a kérdezősködést Vorobjov.

– Szerintem ez a kötelességem volt. Önök ugyanígy cselekedtek 1941-ben – mondotta Csorba. – Önök partizánokká képezték ki a polgári lakosságot, s ezek okozták a legnagyobb károkat a megszálló hadseregnek, tették lehetetlenné...

– Mi a hazánkat védtük! – szakította félbe Vorobjov.

– Mi is azt igyekeztünk – replikázott a magyar főhadnagy –, s ennek érdekében nekünk is, mint önöknek, jogunk lenne partizánháborút folytatni, ha ezt egyáltalán valamiféle jog megengedi.

A szovjet tiszt elfordította a fejét, majd újra Csorbához fordult.

— Mondja, maga nyilas? Fasiszta? — kérdezte meglepően nyugodt hangon.

— Semmiféle párthoz sem tartozom, én magyar katonatiszt vagyok — válaszolta kis büszkeséggel a hangjában Csorba.

— Akkor miért nem védte hazáját egy évvel ezelőtt a nácik ellen? — kérdezte gúnyosan a szovjet százados.

— Nekünk magyaroknak mind a náci németek, mind a kommunista oroszok ellenségeink, de önök a veszedelmesebbek. Ezért nem a németek, hanem önök ellen harcoltam.

— Tud ön németül? — változtatott témát Vorobjov.

— Igen.

Ezután a tolmácsot igénybe nem véve a szovjet kihallgatótiszt tört németiséggel próbált foglyával beszélni.

— Szóval ön azt állítja, hogy a partizánharc a magyarok részéről a vörös hadsereg ellen jogos lenne? — hangzott a ravasz kérdés.

— Ha önöknek jogos volt, úgy nekünk is az kell legyen — sétált bele a csapdába Csorba.

— Majd akkor beszélhet így, ha önök győznek — válaszolta bosszúsán Vorobjov. — Jegyezze meg: a győzött senki sem fogja megkérdezni, mit és hogyan csinált. Ezt különben Hitler mondotta — tette hozzá gúnyosan.

— Nem ismerem Hitler mondásait — válaszolt a fogoly.

— A mi véleményünk szerint civil lakosságnak fegyvert kiosztani egyenlő a partizánszervezéssel — tért vissza a tárgyra Vorobjov. — Mondja el szépen, kinek mennyi fegyvert adott? Hány embert, hol és milyen szabotázsfeladattal hagyott hátra?

— Én katona vagyok, és nyíltan harcoltam önök ellen — válaszolt Csorba. — Senkit sem hagytam hátra, senkinek semmiféle szabotázsfeladatot nem adtam.

— Úgy látszik, rossz az emlékezőtehetsége — gúnyolódott a szovjet tiszt. — Nos, hogy legyen ideje felfrissíteni az emlékeit, egy hétig békén hagyom. De gondolja meg a dolgokat, és vallja az igazat, különben igen rossz idők fognak következni...

A hét napig tartó „békén hagyás” azt jelentette, hogy Csorba főhadnagyot elkülönítették Kleber századostól, állandóan bilincsben feküdt, s naponta csupán húsz deka kenyeret meg egy csésze vizet kapott.

Közben az NKVD-alakulat váratlanul tovább indult Szombathelyre. A volt légvédelmi parancsnokság épületét, az úgyne-

vezett Bagolyvárt rendezték be börtönnek és kihallgatóhelyiségnek.

Este hét óra lehetett, amikor megérkeztek új lakóhelyükre. A foglyokat elosztották a börtönné átalakított helyiségekbe. Mindenkit elvittek már, Csorba maradt egyedül. Egyszerre egy őrmester lépett hozzá.

— Davaj! — mondta röviden.

A pincébe vezette Csorbát, ahol egy még lejjebb nyíló helyiségbe vezető ajtót tárt fel. Csorba lépcsőfokokat látott maga előtt. Az őrmester durván letaszította, s bezárta az ajtót.

Koromsötét volt körös-körül, a levegő bűzös, nyirkos. Csorba kérdezősködni próbált, de senki nem válaszolt. Elhatározta, hogy körüljárja a helyiséget. Lefelé indult a lépcsőn, s hat fokot számolt meg. A falak mentén tapogatózva lassan megindult bal felé. A lejárattól balra, körülbelül két méterre volt az első sarok. A falak mindenütt nedvesek, nyálkásak voltak, néha vaskampókba, karikákba ütközött a keze. Az első saroktól jobbra úgy négy méter hosszúságú fal húzódott, melynek végén rácsos szellőztetőnyílás volt a magasban. Ezen keresztül a csillagos eget pillantotta meg.

Kis szünetet tartott a második sarokban. Véleménye szerint a helyiséget azelőtt szentárolónak használták. Tovább indult a fal mellett, ismét jobbra. Úgy három méternyi tapogatózás után megbotlott valamiben. Lehajolt, és elborzadva tapasztalta, hogy egy hulla fekszik előtte. Csorba jobbnak látta útját nem folytatni. Lassan visszafelé indult a szellőztetőnyílásig, onnan az első sarokig, majd elérte a lépcsőfokokat, ahol minden tagjában remegve leült. A fáradtság lassan elnyomta a hideg és a félelem érzését, s két kezébe temetve a fejét elszenderedett...

Amikor felébredt, a szellőztetőnyíláson keresztül halvány világosság szűrődött a pincébe. A látvány döbbenetes volt: a lejárattól szemben lévő jobb sarokban nyolc, derékig levetkőztetett, magyar katonanadrágos hulla hevert. A holttesteket rettenetesen megcsonkították. Útések, vágások, sőt: lövések nyomai a felsőtesten, a fejek felismerhetetlenségig összeverve, keresztüllövedözve.

A kilencedik holttest a bejárattal szemben a túlsó oldalon feküdt a fal mellett, ebben botolhatott meg az éjjel. Ez a holttest is olyan vadállati kegyetlenséggel volt megcsonkítva, mint a többi. Valamennyi hulla keze hátul össze volt kötözve. Csorba sorra nézte a szerencsétlenek maradványait,

de senkit sem sikerült felismernie. Mint nadrágjukról megállapította, valamennyien tiszték voltak, némelyiknek még a bilgericsizma is a lábán volt.

A helyiség tehát kínzókamrának szolgált. Ezt bizonyították a falakon lévő karikák, szegek, ahova az áldozatokat köthették ki. A falakon mindenütt lövések nyomai látszottak vér- és agyvelőmaradványokkal vegyesen. Csorba nézete szerint a hullák két-három naposak lehettek. A saját kezére pillantva rémülten vette észre, hogy azok szintén véresek az éjjeli tapogatózás következményeként. Ilyen lehetett az arca is, hisz' fejét kezébe temetve aludt.

Nem volt ideje sokáig gondolkozni a látottakon, mert kulcsörgést hallott, s egy géppisztolyos őr kifelé vezényelte. Az emeletre vezették, ahol megmosakodhatott, majd Vorobjov százados elé vezették.

— Nos, hogyan érezte magát? — érdeklődött gúnyosan, majd választ sem várva így folytatta: — Ugyanolyan sorsra akar jutni, mint azok ott lenn? Avagy hajlandó részletes vallomást tenni a partizánszervezkedésről?

— Csak azt mondhatom, hogy semmiféle partizánszervezkedésben nem vettem részt — válaszolta Csorba.

— Érdekes, ugyanezt vallja Kleber is — nevetett a szovjet tiszt. — Egyelőre karcerbe kerülnek mindketten, hogy együtt gondolkozzanak. Na meg hogy összebeszéljenek — tette hozzá.

A két foglyot egymástól elkülönítve egy két méter magas, húsz centiméter hosszú és széles rekeszbe zárták, ahol összekötözött kézzel, bokáig érő vízben kellett állniok. A rekesz olyan szűk volt, hogy összeesni sem lehetett benne. Étkezésük napi tíz deka kenyér és két deci víz volt, amit reggelenként adtak be nekik. Szükségleteik elvégzésére esténként két percnyi időt engedélyeztek a kéz feloldása nélkül. Jóllehet csak egy deszkafal választotta el őket, a két foglynak semmi kedve nem volt a beszélgetéshez. De nem is volt miről. Szótlanul, fogcsikorgatva viselték a kommunizmust építő szocialista állam titkosrendőrségének „humanista” vallatómódszereit. Csak a német tiszt sóhajtott fel néha:

— Bár pusztultam volna el Kurszknál!...

Karcerbüntetésük hatodik napján Kleber eszméletét veszítette, mire mindkettőjüket az emeleti kihallgatósobába vitték. Kezüket szabaddá tették.

Kisvártatva bejött Vorobjov százados. Szótlanul foglalt helyet

asztala mellett. Egy katona bőséges reggelit hozott be: főtt tojást, kolbászt, sajtot, kenyeret.

A szovjet tiszt elgondolkozva fürkészte az előtte álló, csontig lesóványodott foglyok arcát, majd a tőle megszokott rossz né-metséggel megszólalt:

— Azt hiszem, önök enni szeretnének. A karcserben biztos megéheztek. Ugye, Csorba?

Ami ezután következett, az az emberi akarat csodája volt. A magas, szakállas, összevert magyar katonatiszt szemét a szovjet századosra szegezve, erejének végső megfeszítésével kihúzta magát, s udvarias, határozott hangon így válaszolt:

— Köszönöm, én nem vagyok éhes. De ha a százados úrnak étvágya lenne, megkínálhatom.

Ezzel kezét lassan zsebébe csúsztatva előhúzott hat darab tíz-dekás száraz kenyeret, s azokat Vorobjov asztalára tette.

— Ezek a karcserben kapott adagok — mondotta, csendesen. — Fogyassza el őket, százados úr!

Kleber megdöbbenve nézett fogolytársára, Vorobjov pedig hitetlenkedve bámult az előtte álló emberroncsra. De csak egy fél percig, majd a legocsmányabb szitkozódásban tört ki:

— Nazad! — ordította. — Vissza ezeket a kutyákat, rohadjanak el! Hisz' ezek ördögök, hogy dögölnének meg!

A nagyobb nyomaték kedvéért mindkét foglyot rúgások és pofonok kíséretében adta át a berohanó őrnöknek.

A borzalmas karcser még négy napig tartott, amelynek letelte után a foglyokat váratlanul megborotválták, majd újra Vorobjov elé vitték. A kihallgatótiszt szokatlanul egész udvarias volt, és egy rácsos ablakú szobába vezette őket, ahol az asztalon hófehér sós szalonna és frissen sült magyar kenyér volt előkészítve.

Vorobjov így szólt foglyaihoz:

— Azt hiszem, legjobb, ha abbahagyjuk a kihallgatás eddigi módszereit, és okosan fogunk beszélni egymással — s megkínálta őket bolgár cigarettával.

Mindhárman rágyújtottak. Kleber és Csorba feje kóvályogni kezdett a rég nélkülözött nikotintól. Vorobjov folytatta:

— Ide figyeljenek! A jövőben mindent megkapnak, amire csak szükségük lesz. Kapnak jó ennivalót, dohányt és egy kis bort is, de mindent el kell mondaniuk. Most egyenek, amennyit akarnak, utána majd beszélgetünk...

A szovjet tiszt távozott, becsapva maga mögött a nehéz vas-pántokkal ellátott ajtót.

A két fogoly értetlenül bámult az előttük lévő majd' két

kilónyi szalonnára és kenyérre, aztán szinte egyszerre láttak hozzá azok elfogyasztásához. Tömték, gyűrték szájukba a zsíros szalonnát, falták a puha kenyeret. Legyöngült szervezetük követelte a táplálékot. Evés közben egyet-egyet szippantottak cigarettájukból, s a nikotin okozta egyhe bódulás még élvezetesebbé tette az étel ízét.

— Nem bírok többet — szólalt meg egyszerre Kleber. — Inni kellene...

Körülnéztek a szobában, de ivóvíznek semmi nyoma.

Az ajtó hirtelen kitárult, s a küszöbön ott állt Vorobjov százados.

— Nos, kérnek még szalonnát? — érdeklődött udvariasan.

— Köszönjük, elég volt — válaszolta Csorba —, inkább vízre lenne szükségünk.

— Óh, vízre? — suhant át a már ismert gúnyos mosoly Vorobjov arcán. — Inni akarnak, ugye? Persze, hiszen az ilyen sós szalonna után jól is esnék a víz... — Végigmérte a két foglyot, majd durván így szólt: — Ha bevallanak mindent, lesz víz, lesz minden. Zörgessenek, ha meggondolták!

Az ajtó tompán csukódott be mögötte.

Mindketten szótlánul néztek egymásra. Csendesen leültek, s megértettek mindent: Vorobjov szomszédosítással akarja kényszeríteni őket hamis vallomásra.

Már egy óra múlva pokoli kínok kezdtek fellépni. Torkuk, nyelvük kiszáradt, megdagadt. Szörnyű hasmenés fogta el őket: gyenge szervezetüknek túl sok volt az elfogyasztott szalonna.

Estefelé már beszélni sem tudtak, égett szájuk, nyelvük, torkuk, mindenük. Az örület határán jártak.

Vorobjov több ízben is benézett hozzájuk, s igyekezett ajánlatát elfogadtatni, de válasza sem méltatták.

Már rég besötétedett, amikor Csorbának sikerült elaludnia. Fogalma sem volt, mennyit alhatott. Hirtelen riadt fel. Szólitani akarta Klebert, de nem jött hang a torkára, a nyelve nem engedelmeskedett. A szobában teljes volt a sötétség. Lassan botorkálni kezdett, s így jutott el az ablakig, ahol fogolytársát az ablakra felakasztva találta.

Rémült dörömbölésére az őr kinyitotta az ajtót, s a folyosóról beáradó fényben iszonyatos volt látni az ablakrácsra függő német századost. Az őr kiáltására előkerült az őrpáncsnok, majd Vorobjov is. Levágták az alsónadrágjára akasztott Klebert, aki már csak az egekből nézhette a közben megérkezett szovjet felcser életre keltési kísérleteit. Az öngyilkos

német százados arca puffadtsága dacára is mintha mosolygott volna a hiábavaló erőfeszítésen...

Kleber hulláját kivitték, s a felcser Csorbát vette gondozásba. Lassan vizet csepegtetett szájába, aztán apró kortyokban itatni kezdte. Reggelre Csorba egészen rendbe jött, és egy különálló szobában helyezték el. Az elgyöngüléstől tehetetlenül feküdt a cementes padlón, amikor megjelent Vorobjov, s közölte vele, hogy fogolytársa öngyilkosságának meg nem akadályozása miatt tíznapi elkülönítő büntetést kapott. E büntetés letöltésénél nem kellett vízben, szűk helyen állnia, csupán kenyéradagja volt napi húsz deka, s minden második nap kapott levest.

A második nap reggelén hirtelen kinyílt a szoba ajtaja, s egy hatalmas termetű szovjet szakaszvezető lépett be. Kezében negyedkilónyi kenyér és egy csajka leves volt. Olyan baljósatúnak tűnt a pillantása, hogy Csorba esküdni mert volna: ez lesz élete utolsó perce.

De jobb is — gondolta magában.

A szakaszvezető azonban csak egy szót szólt:

— Na! — s letette a csajkát meg a kenyeret.

Csorba egyszerre kiitta a meleg, íztelen kukoricalevest, s tömni kezdte a sárga, ragadós kenyeret.

A szakaszvezető újságot vett elő, letépett egy darabot belőle, nadrágzsebéből mahorkát szórt bele, megsodorta, rágyújtott, s lassan nézte a kenyeret evő Csorbát. Mikor az befejezte étkezését, a katona kinézett a folyosóra, majd Csorba felé nyújtotta cigarettáját.

— Kuriy! Szívd! — mondta röviden.

Hatalmas szívásokkal húzta Csorba az erős mahorkafüstöt tüdejére. A szakaszvezető egykedvűen nézte, hirtelen azonban mintegy meggondolva magát így szólt:

— Podozgyij! Várj! — s bezárva az ajtót maga után, elment.

Csorba nem akarta hinni a történeteket.

Most jön a vég, ha visszatér ez az óriás — gondolta magában.

A katona mintegy öt perc múlva tért vissza egy kilónyi kenyérrel és egy liternyi levessel.

— Bisztro, kusaj! Gyorsan, egyél! — mondta, s a küszöbről figyelt a folyosót.

Csorba hamar elfogyasztotta az ajándékot, s értelmetlenül nézett az óriás termetű oroszra. Az mintha megértette volna kérdését, egészen közel jött hozzá, jobb mancsával megveregette Csorba vállát, majd a főhadnagy hajtókájára mutatva természetes hangon a következőket mondotta:

— Ti szoldat, ja szoldat. Te katona, én katona — s mint aki jól végezte dolgát, felvette a leveses csajkát, s kiment a szobából.

Valahányszor ez a kegyetlen külsejű, de annál melegebb szívű szovjet katona volt szolgálatban, Csorba mindig három-négyszeres adagokat kapott tőle enni, szívhatott mahorkát, sőt: egyszer még a levegőre is kiengedte sétálni.

Az izolátorbüntetés letöltése után Vorobjov százados ismét kísérletet tett, hogy Csorbát vallomásra bírja. Újra megjelent, s szerb tolmácsával együtt valóságos nyomorékká verte a szerencsétlen magyar főhadnagyot, aki súlyos vesevérzést kapott az ütlegek következtében. Vallomást azonban nem tett...

1945 májusának közepén, amikor Vorobjov százados NKVD-alakulata áttelepülésben volt Sankt Georgenből Baden bei Wien felé, az erdő közepén az oszlop megállt. A teljesen összetört, elcsigázott Csorbát leráncigálták a tehergépkocsiról, két szovjet katona a fák közé kísérte, s pillanatok múlva gépisztolysorozatot lehetett hallani.

A két katona visszatért, s az oszlop folytatta útját...

ELÍTÉLÉS AUSZTRIÁBAN

Baden bei Wienbe való megérkezésünk után új kihallgatótiszt vette át ügyemet. Idősebb főhadnagy volt, aki mellé egy magyarul eléggé jól beszélő rutén tolmácsnő volt beosztva. Mindenáron igyekezett rábeszélni, hogy az előző kihallgatóim által jegyzőkönyvbe vettek aláírom.

Kérésemre lefordította a fejemre olvasott vádakat, amikben minden szerepelt: osztályidegen származásomtól kezdve kommunistaellenes magatartásomtól át a szovjetellenes propagandán keresztül a spanyol Kék Hadosztálynál 1942-ben tett látogatásomig, minden-minden, ami szabotázzsal, kémkedéssel, agitációval, szervezkedéssel kapcsolatos. Külön fejezetként szerepelt első kihallgatómmal történt ismerkedésem mint „a vörös hadsereg egyik tisztjének tetteleges bántalmazása”. Másik vád volt, hogy visszautasítottam a „felszabadító” szovjet erővel való együttműködést, s nem vagyok hajlandó részt venni a „demokratikus” Magyarország felépítésében.

— Mi mindent tudunk — jegyezte meg a tolmácsnő —, hiába tagad.

Megkísértem vele megértetni, hogy ebben az esetben tárjak elém a bizonyítékokat.

— Várjon — mondta —, a főhadnagy majd megmagyarázza.

— Néhány percre egymással beszéltek, majd így szólt: — Maga már egyetemista korában ellenünk írt cikkeket, ezek benne vannak a dossziéjában.

Ez annyiban volt igaz, hogy medikus koromban több ízben tárgyaltam különböző újságcikkekben a diktatórikus rendszerek káros hatásait azoknak Magyarországon történő esetleges alkalmazása esetén, s azokat a magyar nép felfogásával ellentétesnek tartottam. Írtam néhányszor az 1936–1938-ban megrendezett moszkvai kirakatperekről is mint a szovjet kommunistá párt vezetőinek egymás közötti, a hatalomért folytatott versengésének terrorcsökevényéről.

Igyekeztem mindezt megmagyarázni, de a főhadnagy azzal intézett el:

— Maga már akkor is együtt érzett a szovjet nép ellenségeivel, a Zinovjev–Kamenyev-féle csoportokkal. Ami pedig a többit illeti, azokat nem kell bizonyítani. Most, amikor mi győztünk, maga még mindig nem áll mellénk, hanem megmarad reakciónak. Meg fogja bánni.

Ígéretét betartotta, de én semmit sem bántam meg. Két héten keresztül a legválogatottabb kínzási módszereket alkalmazta: sötétkamra, éheztetés, ütlegelés, áram, vízben ülés és ehhez hasonló.

Nem kiabált. Hidegvérűen végezte munkáját. Szakember volt.

A háborúnak közben vége lett, s a kínzások hirtelen megszűntek. Egy-két napig senki nem szólt hozzám, nem hívatott senki. Új tisztek, új örök jelentek meg; gyakran lelátogattak a pincékbe, körülnéztek, s némán távoztak.

Június elején egyenként hívták a foglyokat, de minden rendszer nélkül. Naponta ötöt-hatot, talán többet is; csak a fegyőrök kérdezősködéseiből tudtunk erre következtetni, akik rettenetesen elferdítve olvasták fel a keresettek nevét, s folyton káromkodtak.

Egy délután rám is sor került. Valami közép-ázsiai őr vezetett fel egy irodába, ahol több tiszt és a tolmácsnő lekvárfogyasztás közben beszélgetett.

— Itt az ítélete — szólt a nő röviden. — Írja alá! A különleges bíróság magát halálra ítélte.

Valami összeszorította a torkomat, nem tudtam megszólalni. De mit is mondjak? Hogy hol a bíróság? Hol az ügyvéd? Hogy nem vagyok szovjet állampolgár? Vagy mit?

Nem, én nem tudtam semmit se mondani. Jeges hullám futott végig rajtam, s félelmet éreztem.

Mindez talán egy pillanatig tarthatott, amikor újra a nő hangját hallottam:

— Golyó által — mondta szenvtelenül, elem téve egy papírlapot. Az egyik tiszt tintába mártott egy tollat, s szótlanul felém nyújtotta.

A pillanat egy töredékéig düh fogott el, de hirtelen nyugalom vett erőt rajtam, anélkül, hogy akartam volna.

— Nem írok alá semmit! — szólaltam meg.

A tollat tartó tiszt maga elé tette a papírt, valamit írt rá. Közben a tolmácsnő felém fordult.

— Mindegy. Az ítélet érvényes. — Várt kissé, majd újra kezdte: — Kér kegyelmet?

Ekkor már magamhoz tértem. Éreztem, tudtam: itt nincs tovább, ez így van megírva.

— Nem — válaszoltam, s igyekeztem, hogy a hangom ne remegjen.

— Az sem számít — mondta a nő. — Hivatalból úgyis felterjesztik kegyelemre. Nálunk ez a törvény.

Két ór jött be, kezemre bilincset raktak, s a kerteken keresztül kísérték le egy személygépkocsihoz. Letargiaszerű állapotban lehettem. Nem tudom, mire gondoltam, vagy egyáltalán gondolkoztam-e? Arra sem emlékszem, mennyi ideig vihettek, s merre...

Erősen megrongált kaszárnya udvarán állt meg a kocs. Az átvevő őrség alaposan átvizsgált, megbilincselte kezem közé nyomtak egy darab kenyeret, s lekísérték az alagsorba. Egy ajtó előtt két katona ült egy padon, másik kettő az ajtón lévő rács előtt állt, s szüntelenül a helyiségbe kémlelt. Feltárták az ajtót, s a padlós helyiségben hat embert láttam fekve. Jobb kezük a falba fűrt vaskarikákhoz volt bilincselve, s egymás közt körülbelül kétméteres szabad térséget hagytak. Én legszélre kerültem. Az őrk jeleiből megértettem, hogy a beszéd tilos, felállni nem szabad, s ha ki akarok menni, emeljem fel a bal kezem.

A helyiség lakói húsz és negyven év közöttiek lehettek, kettejükön német katonaruha maradványai. Szótlanul nézték „bevonulásom”, arckifejezésük azonban igen változatos volt. Egyi-

ken száhalom, másikon kíváncsiság, harmadikon közöny, negyedikén félelem ült. De mintha valamennyiük szemében valami örültséget véltem volna felfedezni.

Vajon milyen lehetett az enyém?

Valószínűleg ugyanolyan, mint az övéké. Lehet: sokkal több félelemmel teli.

A helyiséget éjjel-nappal világították. A jobb kézen lévő bilincslánc lehetővé tette az alvást, ha valaki el tudott aludni. A figyelő őrk szinte minden félórán kinálták az ivóvizet. A naponta kétszer kiadott, levesből és kenyérből álló étkezés megbilincselve történt, ezek végeztével egyenként s három ór kíséretében vittek az illemhelyre, ahol nyitott ajtó mellett maximálisan három perc állott rendelkezésünkre.

Mint később megtudtam, halálraítelt cellatársaim között négy volt német, egy osztrák és egy magyar. Legrégibb volt egy német őrmester, aki már huszonkettedik napja várta ítéletének végrehajtását, míg a többiek „csak” hat-tíz napja...

Az első nap éjjelén az egyik német váratlanul kiabálni kezdett, s bal kezével ütlegelni próbálta szomszédját. Azonnal bejött az őrség, száját bekötötték, bal kezét a jobbhöz bilincseltek, lábát szintén, s hagyták a földön vonaglni. Amikor megnyugodott, bejött az egyik őrk, levette szájáról a kötést, ujjával megfenyegette, s kiment.

ÚTBAN A SZOVJETUNIO FELÉ

Harmadik napon, az ebéd kiosztása után egyszerre többen jöttek be a cellába. Felállítottak bennünket, kezünket hátra bilincseltek, s tuszkoltak kifelé.

Itt a vég — gondoltam —, tömegesen végeznek ki.

A német őrmester mintha olvasott volna gondolataimban, megszólalt:

— Nem kell félni, ez még nem a kinyírás. Valahova visznek bennünket. — Az egyik őrk durván lökött rajta egyet, de a német befejezte: — A kinyírást előbb közlik, s éjjel szokták csinálni.

A teherautón egymáshoz bilincselve már vagy húszan vártak ránk igen erős őrséggel körülvéve. Az udvaron lehetett öt-hat

tehergépkocsi, mindegyikben halálraítéltek. Szállítaniuk kellett bennünket Ausztriából szovjet területre, mert az osztrák vidéknek ez a része az angolok megszállása alá került a jaltai egyezmény értelmében. Kellemetlen lett volna Moszkva számára, ha nyugati szövetségeseinek közvetlen közelében — mindenféle jogot és törvényt félredobva — kivégzéseket hajt végre egy olyan állam területén, amely nem tartozik, vagy legalábbis nem fog tartozni, az ő hatalmi zónájukba. Ezért kellett nagy sietve minden foglyot eltüntetni az esetleg kíváncsiskodó angol-szászok szeme elől.

A szállítmány legalább harminc vagonból állott. Külön helyezték el a vizsgálat alatt lévőket, az elítélteket és a halálraítélteket.

Nyolc napig szállítottak Ausztrián, Magyarországon, Románián keresztül Ogyesszába. Vegyesen voltunk oroszok, németek, magyarok, osztrákok, s az én vagonomban csak tizenkilencen.

Óriási könnyebbség volt, hogy lehetett beszélni. A vagon közepén lévő s a két oldalon elhelyezett foglyoktól szögesdróttal elkülönített őrség csak éjjelente mordult ránk, ha valakit beszélni hallottak.

Elindulásunkkor tolmács útján közölték velünk, hogy nem leszünk megbilincselve. Szükségeinket a beépített lefolyón keresztül kell végrehajtanunk; felállni, sétálni tilos, szökés megkísérlése esetén pedig az őrség figyelmeztetés nélkül azonnal fegyverét fogja használni. Az esetleg rohamokat kapókat fékezzük meg magunk, s általában jegyezzük meg, hogy teljesen az őrségtől függünk: halálra vagyunk ítélve, s rendbontás esetén az őrség az ítéletet a helyszínen fogja végrehajtani.

Mindezt tudomásul vettük, s mindegyikünk szinte kicserélődött. Tudtuk, hogy az út alatt nem lesz kivégzés, illetve ezt akartuk hinni. Így is volt: az én vagonomból senkit sem vittek el a szállítás tartama alatt.

Annál rosszabb volt az étkezés: egyszer naponta bűdös hal, az étkezdékben megmaradt szárazkenyér-darabok, úgy hús dekányi. Ugyanakkor töltötték meg vízzel a fadézsát, amelynek oldalán egy facsupor lógott. Elég volt vagy sem, másnapig nem kaptunk több vizet.

Egyik állomáson feltöltötték a vagon: tizenkét tisztet, altisztet raktak közénk, akik a német hadsereg kötelékében lévő kozák és orosz hadtestben küzdöttek Krasznov és Vlaszov tábornokok parancsnoksága alatt a bolsevizmus ellen. Felháborodva mesélték, hogy angol fogságba esve egy darabig táborban tartották őket az ausztriai Linz mellett, majd az angolok meg-

tagadva a róluk elterjedt gentleman-felfogást, erőszakkal átadták őket május végén a vörös hadseregnek.

Borzalmakat meséltek az átadás körülményeiről, amikor is az angol őrség gumibotokkal verte az átadásra kerülő férfiakat, asszonyokat, gyermekeket. (Ez a történet sajnos megfelel a valóságnak, s örök szégyene marad az angol hadseregnek.) Az újonnan érkezetteket alig egy hete ítéltek halálra, mint mondták: szervezett szökési kísérlet miatt az egyik ausztriai fogolygyűjtő-táborban.

HALÁLKAMRA

Igen elcsigázva érkezünk meg Ogyesszába. Lehettem negyven kiló. A fürdőben lemérték: negyvenkettő voltam, tehát huszonnyolc kilót veszítettem normális testsúlyomból. Minden mozdulatnál éreztem, hogy a szívem mindenütt dobog, de főleg a torkomban. Sárga volt előttem minden, a rég nélkülözött napfény bántotta szememet, csak alakokat láttam magam körül. S újra a halálkamra...

Az ogyesszai börtön még a cári időben épült 1896-ban. Hatalmas, régimódi épület, úgyszólván minden berendezése vasból készült. Háromezer fogoly befogadására tervezték; akkoriban voltunk benne több mint tízezen, beleértve a közbüntényeseket is. Júliusi hőség, párás, sós levegő, éhség, milliónyi poloska minden cellában. S halálra ítélve.

Huszonhét napos halálkamrai tartózkodásom csak egyes részleteit tudom leírni, elég volt azt átélni. Úgy gondolom, hogy megérteni igazán csak az tudja, aki ott volt, s élve kijött onnan. Fogalmam sincs, hogy mennyien lehettünk Ogyesszában, én csak az én kamrámban lévőket ismertem. Számunk állandóan változott: mindennap volt kivégzés, és mindennap újak jöttek. Néha voltunk egyszerre húszan is a kamrában, s szabadon beszélgethettünk, nem voltunk megkötözve. Sokféle nemzetiség sokféle lelkivilággal, de nagyjából a következő csoportokra oszthatók:

1. Egyesek nyugodtan beszélgetnek egész nap, de ahogy eljön az este, vallási tébolyba esnek, térdre borulva imádkoznak, zsoltárokat énekelnek, kérik az Ursten kegyelmét azért, hogy minél hamarabb végezzék ki őket, vagy azért,

hogy itt a földön kapjanak kegyelmet. Ha nagyon kezdenek őrijöngeni, az őrség elviszi őket az egyes, úgynevezett gumi-cellákba, ahonnan semmi sem hallatszik ki, s magában nem tehet kárt a fogoly.

2. Mások éppen az ellenkező végletbe esnek: a legdurvább istenkáromlásokat lehet hallani ajkukról nemcsak éjjel, de nappal is. A valóságban ezek az emberek keresik az Istent, s csak azért szidják, mert nem jelenik meg, és nem szabadítja ki őket. Az ilyenek között láttam olyat, aki tíz percig tartó blaszfémia után zokogva borult térdre, s lassan imádkozni kezdett, hogy rövid idő múltán ismét szitkokkal illesse a Teremtőt. Ezek rendszerint igen dühösek a csendesen imádkozókra, sértegetik őket, s közülük kerül ki a legtöbb elmeborult, akiket aztán nem tudni, hova visznek el.

3. Az e csoporthoz tartozók igyekeznek logikusan felfogni a kivégzés elkerülhetetlen tényét, vagy legalábbis mutatják azt. Estefelé rajtuk is erőt vesz valami nyugtalanság, félrevonulnak, imádkoznak, készülnek a nagy útra.

4. Vannak olyanok — igen kevesen —, akik előtt a meghalás befejezett tény, minden gondolatuk a menekülésen, az ellenálláson van. Inkább a katonák közül kerülnek ki, akik nem akarnak odaállni a kivégzőosztag elé, valamit még akarnak mutatni a többieknek haláluk előtt.

5. A csendes letargiában lévő. A cellában nem veszélyesek, látszólag semmivel sem törődnek, olyanok, mintha máris valami más világban élnének. Ha értük jönnek, engedelmesen vetkeznek le meztelenre, rendszerint semmit sem szólnak, s követik hóhéraikat. Csendes örültek? Lehet, de talán nekik a legjobb.

Az egyesszai halálkamrában az étkezés a szokásos volt: kora hajnalban negyven dekányi fekete, ragacsos zabkenyér, egy darab kockacukor, félliter meleg víz. Ebéd: félliter káposztafoslányokkal teli melegvíz, egy óra múlva a vacsora: ugyanaz, mint a déli, csak langyos. Séta mindennap tíz percig a jó háromméteres falakkal körülvett körülbelül ötven négyzetméternyi kis udvaron, amelynek két oldalán őrtorony géppisztolyos őrkkel.

Ha jól emlékszem, Jakob Jakschnak hívták azt a fiatal német századost, akivel Ogyesszában voltam együtt. Valami fontos szerepet játszhatott a németektől hátrahagyott partizánok szervezésében, mert hónapokig hurcolták az egyik szovjet parancsnokságról a másikra, nem kínozták, sőt: igen jó ellátásban részesült. Aztán mégis halálra ítélték. Kiváló erőál-

lapotban került hozzánk, sokat beszélgettem vele. Fanatikus katona volt, s mindig a szökésen törte a fejét. Egy séta alkalmával németül felkiáltott:

— Ez így nem megy tovább! — s kiugorva a sorból nekirugaszkodott a falnak. Nagy lendületet vett, s karja máris a fal tetején volt. Mindkét őrtüzet nyitott, s Jaksch százados holtteste lassan csúszott vissza az udvarba...

Már az első nap igen rokonszenvesnek tűnt nekem egy ötven év körüli osztrák tanító cellatársam. Bevallása szerint amikor 1945 áprilisának elején a vörös hadsereg elfoglalta Kelet-Ausztriát, részeg katonák meg akarták erőszakolni a feleségét. A férj dulakodni kezdett velük, a katonák lövöldözni kezdtek, s egy szovjet katona életét vesztette. Persze az osztrák tanító lett a bűnös, néhány nap alatt halálra ítélték. Immár harmadik hónapja várja ítéletének végrehajtását. A maga egyszerű eszével a legnyugodtabbnak mutatkozott az általam ismert halálraítéltek között. Ítéletét úgy fogta fel mint a kiszolgáltatottság természetes következményét.

— Így van megírva — hangoztatta többször —, de legalább megvédtem a feleségem.

Nagyon sokat köszönhetek ennek az osztrák tanítónak, aki tanácsokkal látott el, beszélgetett velem, s hozzásegített, hogy ne essem kétségbe, maradjak mindvégig embernek. Érdekes, állandóan hangoztatta, hogy nem hisz az én ítéletem végrehajtásában, s ezt nem azért mondja, mert vigasztalni akar, hanem ez az ő meggyőződése, ezt érzi. Saját sorsát viszont negatív oldalról ítélte meg, mindennap várta a halált, s családjáért imádkozott csupán.

— Megtettem a kötelességemet — mondotta elgondolkozva. — Igaz — folytatta —, egyesek azt hirdetik, hogy nem teljesíti a kötelességét az, aki csak a kötelességét teljesíti, de én nem tudtam többet tenni.

A kivégzések bevezetője rendszerint este tizenegy órakor történt. Ilyenkor nyílt az ajtó, legalább hat fegyveres katona állt a folyosón. Egy ragyás arcú tiszt szokta felolvasni a nevet. Általában síri csend honolt a kamrában, csak néha-néha zokogott fel valaki. Úgy tűnt, hogy hallani lehet a szívek dobogását is.

Megtörtént, hogy több elítéltnak azonos volt a neve, mint például Kovács. Jóllehet a tiszt a keresztnévet is mondta, egyszerre hárman is jelentkeztek, s mindannyian erősítették, hogy az ő nevük Kovács Péter. Mindegyik meg akart hal-

ni, s minél előbb. Tumultusokra került sor, melyeknek a katonák úgy vetettek véget, hogy a jelentkezők közül egyszerűen kivittek egyet, s ha a másik kettő továbbra is erősködött, megbilincseltek őket, s más kamrába vagy egyes cellába vitték. Valószínűnek tartom, hogy ekképpen nem a valódi halálraítélteket végezték ki sok esetben.

A kihívottaknak teljesen meztelenre kellett levetkőzni a folyosón, szájukat bekötötték, kezükre bilincset raktak, s vitték őket a parancsnokságra. Állítólag ott közölték velük a kegyelem visszaautasítását, s kísérték a kivégzőhelyre.

Hozzávetőlegesen két óra hosszat tartottak a kivégzések, éjjel egy óra felé minden elcsendesült, a valahol nem messze tőlünk lévő udvarban már tizenegy órakor beindított gépkocsi-motorok zúgása is elhallgatott. Lehet, hogy csak képzeltük, de mintha hallani lehetett volna a sorozatokat. Mindenestre amikor hetenként egyszer fürödni vittek bennünket az alagsori helyiségbe, azok falán rengeteg lövedéknyomot vettünk észre, olykor száradt vérnyomokat.

Nagy ritkán reggel korán is volt ítéletvégrehajtás: akasztás. Az ily módon kivégzésre kerülőket általában külön kamrában tartották, de voltak közöttünk is. Egy alkalommal sétára vittek bennünket, s elhaladva egy kőfallal bekerített udvar előtt, az alacsony deszkakapun keresztül négy bitófát láttunk. Úgy látszik, nem volt elég az akasztásra kerülők számára, mert az egyiket két hulla egymás mellett szégyellte, hogy embernek született...

KEGYELEM...

Délután három óra lehetett halálkamrai fogságom huszonhetedik napján, amikor kitárult az ajtó, s egy őr a nevemet kiáltotta. Automatikusan indultam kifelé.

— Isten veletek, bajtársak! — mondtam a szokásos búcsúzási formát.

Ekkor az osztrák tanító hangját hallottam:

— Ez a kegyelem!

Azt hiszem, nem is fogtam fel szavai értelmét, mert a folyosóra kilépve kezdtem kigombolni a kabátom, s mintha nem láttam volna senkit se körülöttem.

— Nyet — mondta valaki, s máris tuszkolt előre. Lehet, hogy előttem is volt egy katona, nem tudom.

Egy irodahelyiségben találtam magam, s néhány tisztet láttam üldögelni. Egyikőjük oroszul kérdezte a nevemet, amire valószínűleg helyesen válaszolhattam, mert valamit olvasni kezdett az előtte lévő papirokból. Csupa ismeretlen szavakat hallottam, s értetlenül néztem a tisztre. Amikor befejezte, rám nézett, s megkérdezte:

— Ponyal? Értetted?

— Nyet — feleltem, erre morgott valamit, s kiköpött, majd felállt, a papírlapot jobb kezében tartotta, míg bal kezével olyan mozdulatot tett, ami kétségkívül az agyonlövést jelentette.

— Nyiksz errisszen — recsegte rettenetes németiséggel —, aber cvannicj jaren, du!

Az egész szoba mozgásba jött előttem. Úgy éreztem, elájulok. Mindenféle gondolat szaladgált a fejemben örületes gyorsasággal. Világosan csupán arra emlékszem, hogy pillanatokig csak játéknak tartottam az egész jelenetet, talán ezért szédültem el. A mai napig nem tudok elszámolni magamnak avval az idővel, amely a fenti tíz perctől kezdve egy nagy kamrába való érkezésemig telt el. Tíz perc? Egy óra? Több? Nincs rá semmi emlékem. Mentem vagy vittek? Rejtély számomra a mai napig.

Az új cellában szinte egyszerre vált világossá minden előttem: tényleg kegyelmet kaptam! Vegyes nemzetiségű cellatársaim — mintegy tízen — tizenöt-húsz évre elítéltek voltak, tehát én is csak elítélt vagyok! Imádkozni akartam, de nem találtam szavakat. Isten neve volt az egyetlen, amit szüntelen ismételtem.

Amikor megtudták, hogy a halálkamrából hoztak át, a kérdések zömével halmoztak el, ismerőseiket, rokonaikat keresve, az átélt körülmények után érdeklődve. Igyekeztem pontosan válaszolni mindenre, de olyan fáradtság vett erőt rajtam, hogy nehezemre esett a számat kinyitni.

— Pihenjen, majd később beszélgetünk — szólt hozzám valaki magyarul, s aztán csak sötétséget láttam.

Arra ébredtem fel, hogy megkezdtek a hajnali kenyérosztást, s társaim szinte egyszerre nyelik le a negyven dekás sárkenyeret. Nekem is óriási volt az étvágyam, de már az előző hónapok alatt megszoktam, hogy a reggeli kenyérből egy kis darabkát félretegyek, s azt csak az esti lefekvés előtt fogyasszam el. Az esti leves kiadásától — délután három óra

körül — igen hosszú volt az idő a hajnali kenyérig, igyekeztem szervezetemnek valamit juttatni ez idő alatt. Csak a halálkamrában nem tudtam betartani ezt az étkezési szabályt, amelyet sok rabtársam is követett, s valamivel könnyebben sikerült az állandóan gyöttrő éhséget elviselnünk.

Az ebben a cellában eltöltött néhány nap alatt egy új világ nyílt meg előttem. Valamennyien örültünk, hogy vége a kihallgatásoknak, nincs éjjeli vallatás, nincs kivégzés-várás, nincs bizonytalanság.

A kamra valamennyi lakója politikai fogoly volt, vegyes nemzetiségűek, s igen rossz erőállapotban. A külföldiek mindenemű otthoni kapcsolatát megszüntették, levelet nem írhattunk, hazulról semmiféle támogatást nem kaphattunk. Az idegen nemzetiségű elítéltek ilyen hermetikus elzárása a napnál világosabban bizonyítja fogva tartásunk jogtalanságát, a csak bosszút lihegő sztálinista—kommunista Szovjetunió vezetőinek alávalóságát, amellyel valóságos rabszolgakereskedelemmé alakították át demokratikusnak csúfolt alkotmányuk előírásait.

Csak Sztálin halála után másfél évvel, 1954-ben adhattunk először hírt a Vörös kereszt révén hozzátartozóinknak, hogy egyáltalán még élünk. Már aki élt, mert az 1945—1955 között eltelt tíz esztendőben az idegen nemzetiségű elítéltek 85—90%-a a legembertelenebb körülmények között pusztult el a szovjet táborokban és börtönökben.

Mennyien voltunk összesen? Ki tudja... Talán valahol Moszkvában feljegyezték, de senki nem beszél róla. Hozzávetőlegesen annyit sikerült 1949-ben megállapítani, hogy az volt az „elítélt csúcs-év” a Szovjetunió történetében, s a foglyok összlétszáma meghaladta a húszmilliót. Ebből külföldi lehetett két és fél—hárommillió.

HARKOV

Majd' egy hónapot töltöttem az ogyesszai börtön étámkamrájában, ahol semmiféle munkát nem kellett végezni az ott lévőknek. Az igazgatóság várta, hogy szállítható állapotba kerüljünk, hogy valamelyik tábornak átadjon bennünket. Másfél hónapon keresztül hurcoltak Ukrajna, sőt: Nagy-Oroszország területén, de sem a vinyicai, sem a kijevi, sem a leningrádi

táborok nem vették át a csont-bőr fogolyszállítmányt, túlsúlyosságra hivatkozva. Az valóság az, hogy semmiféle munkára nem voltunk alkalmasak, s minden tábor szabadulni igyekezett tőlünk.

Közben egyre kevesebben lettünk, végül is 1945 októberében a harkovi elhagyott traktorgyár udvarán kaptunk háromhónapos pihenést, illetve előkészítést az északi táborokba való utazásra. Az Ogyessza—Harkov közötti szállítás során az ötezeres rabszállítmányból körülbelül ezernégyszázan haltak meg.

Az óriási traktorgyár nagyrészt romokban hevert, kéményeinek csonkjai ledőlve szemlélték az odaszállított mintegy tízenötezer főnyi rabot. Ellátásunk a szokásos melegvíz—kása—hal keverékből állott naponta kétszer, negyven deka fekete kenyérrel. Munka csak a gyárterületen végrehajtott romeltakarítási és tisztogatási munka volt, amelyért semmiféle díjazás vagy élelem nem járt.

Egy hevenyészett barakkban helyezték el az elítélt lengyel nőket kisgyermekikkel együtt. Férjeik vagy halottak voltak már, vagy egy másik táborban élvezték a „felszabadítás” gyümölcseit. Könnyekre ingerlő látvány volt a sok sovány, lapos mellű lengyel anya, amint álltak sorban az ennivalóért, egy gyermeket karjánál fogva vezettek, a másikat az ölükben tartották.

Az éhség állandóan gyötört bennünket. Ami ruha- vagy cipőnemű még megmaradt nálunk, hamar elcseréltük kenyérért. Az őrség ugyanis minden használható holmit átvett élelem ellenében, természetesen igen alacsony áron: egy pár jó állapotban lévő cipőért lehetett egy kiló kenyeret, egy fej vöröshagymát s fél marék mahorkadohányt kapni. Vevő mindig akadt. Mégis örültünk a rossz vásárnak, mert legalább nem ingyen s erőszakkal vették el tőlünk, hanem valamit azért kaptunk értük.

Egy hajdani esztergályosműhelyt rendeztek be kórháznak nyolcvan priccsel, főleg haldoklók és sebészeti betegek részére. Orvosság alig létezett, kevés kötszer, fertőtlenítőszer, gyomor- és bélbántalmak ellen csak széntabletták. Sebészeti műszerek elég szép számban álltak rendelkezésre, jobbára a német hadsereg tábori kórházaiból valók voltak.

Legfőbb feladat volt a tisztálkodás megszervezése, s tekintve, hogy az őrség is félt egy esetleg felbukkanó járványtól, sikerült is valami fürdőhelyiséghez hasonlót összetákolni, ahol tíznaponként minden fogoly megkapta a maga vödör meleg vizét, úgy-ahogy lemosakodhatott a fejére kent öt grammnyi

nyúlós szappannal, s közben ruháit forró párával fertőtlenítették.

Ezáltal a paraziták számát jelentősen lecsökkentettük, de azért bőven akadt belőlük mindenütt. Semmiféle ágy, ágynemű nem volt, mindenki azon feküdt, amije volt. A takarót magunkra gondoltuk, a fűtést lélegzetünkkel biztosítottuk. Dacára a zord orosz ősznek ez utóbbira nem is volt szükség, mert egy négyszer négyméteres kamrában például harmincöt-negyven fogoly szorongott; a levegő nem volt hideg, csupán igen bűzös.

A HARKOVI KÓRHÁZBAN

1945 decemberében az összes orvost beszállították a harkovi fogoly-gyűjtőpontra. A traktorgyár területén csak a kiegészítő egészségügyi személyzet maradt a foglyokkal. A gyűjtőpont egyben elosztóhely is, egy börtön területén volt, rengeteg cellával, kamrával. A túlszűfolttság miatt a padlások és pincék is tömve voltak foglyokkal, s naponként jöttek-mentek a szállítmányok. Egy hatalmas teremben volt a kétszáz beteg befogadására alkalmas, hol vasággal felszerelt, hol emeletes priccsekkel ellátott kórház, egész jó műszerekkel bíró sebészeti osztállyal. Néhány nagyobb kamrában főleg az idősebb és krónikus betegeket helyezték el; hozzájuk felváltva jártunk vizsgálatra. Adonis vernalis-oldat, köhögés, hasmenés elleni gyógyszerek akadtak, ha nem is elegendő mennyiségben. Főleg por alakban adta ki a gyógyszerertár, könyvek lapjaiba csomagolva, s igen változó dózisokban.

Belgyógyászatilag nem sok tennivaló volt, hiányoztak a megfelelő orvosságok. A kezelés inkább együttérzésre szorítkozott, vigasztalással fűszerezve. Papír hiányában csak a súlyos betegek részére tudtunk kórlapokat kiállítani, egyébként fadeszkára írtunk, amikor ceruzát adtak. Ez a papírt helyettesítő fadeszka teljesen normális dolog a szovjet táborokban. Szolgálat- és kórlapként, arra írjuk a napi gyógyszerek nevét, s ha javítani vagy törölni akarunk, egy darab üveg segítségével tisztán áll előttünk. Még 1955-ben is ilyenek voltak a láger-kórházakban.

A kórház orvosfőnöke egy idősebb ukrán gyermekgyógyász

hölgy volt. A férje állítólag párttag s katonaorvos volt, rövid ideig német fogságban is tartózkodott. Űgye akkor állt kivizsgálás alatt, feleségét pedig a gyűjtőpontra osztották be. A többi szakorvossal ellentétben igen jóindulatú teremtés volt. Emberségesen viselkedett nemcsak az alája rendelt orvosokkal, de igyekezett — amennyiben az módjában állt — a többi foglyon is segíteni. Amikor az irodájában jelentkeztem nála, rám nézett, s így szólt:

— Maga nagyon sovány, doktor! — s a köpenye zsebéből néhány szem aszalt szilvát vett elő. — Amit lehet, megteszek, hogy ne legyenek nagyon éhesek — mondta, s a kezembe nyomta őket.

Így is volt. Munkánk díjazásaként naponta kétszer dupla adag levest kaptunk. Meleg víz volt máléval vagy zabbal, de nagyon jólesett; nem egy litert, de négyet is meg tudtunk volna inni belőle.

Az orvosok elhelyezéséről is gondoskodott a főorvosnő: a kis cellákba két priccset tétetett be pokróccal, vánkossal, s egy kis szekrény meg egy asztal két rövid paddal is került hamarosan. Mindez álomnak tűnt az eddigiek után, s az sem számított, hogy a cellának nincs ablaka, hogy éjjel nem lehet kimenni, csak az számított, hogy ketten vagyunk benne, hogy a levegő elegendő, s a kórházban mindennap tisztálkodhatunk, a férgek nem kínoznak, s néha még újságpapírba csavart mahorkacigarettát is elszívhatunk.

Én egy nálamnál valamivel idősebb lengyel sebésszel kerültem egy cellába, s igen jól megértettük egymást. A lengyelek és magyarok között évszázados hagyományos barátság áll fenn, s kollégám ezt éppen olyan nagyra tartotta, mint én. Ő a lengyel partizánokkal harcolt a németek ellen a háború alatt, de amikor Lengyelország szovjet megszállás alá került, rögtön ellenük fordult: hazáját függetlennek akarta látni mind a németektől, mind a kommunistáktól. Kapott is érte huszontöt évet, s velem együtt köszöntötte 1945 karácsonyát és az újsztendőt a harkovi börtönben...

Múlt év decemberi derűs hangulatom egyre lejjebb kezdett szállni. Ennek több oka is volt. Egyik az, hogy naponta volt alkalmam egész közletről végignézni több ember utolsó perceit, szemlélni haláltusájukat, hallgatni hörgésüket, és mindezt tétlenül, mivel semmi sem állt rendelkezésemre, legfeljebb egy kámfor- vagy koffeininjekciót írhattam fel.

A gyűjtőponton legalább hatezer fogoly volt átlagban, a napi halálozás húsz és negyven között ingadozott. Voltam a háborúban, dolgoztam hadikórházakban, átéltem a budapesti ostromot, sok halottat láttam, de azok valahogy másként haltak meg, mások voltak a körülmények, s volt remény mind a magam, mind a többiek életben maradására. Harkovban viszont a jelen nagyon szomorú volt, a jövő semmi jóval nem kecsegtetett; a lassú, kínos és biztos pusztulás elkerülhetetlennek látszott.

Igyekeztem helyzetemet logikusan megítélni, s ennek eredményeképpen még kilátástalanabbnak éreztem sorsomat. Világossá vált előttem, hogy büntetésemet úgysem tudom végigülni; a tuberkulózis, a skorbut vagy az éhség úgyis hamarabb végez velem. De ha kitöltöm is a húsz évet, mi lesz azután? Egészséges maradok? Nem valószínű. Kiengednek-e egyáltalán a Szovjetunióból? Az esély kevés volt rá. S ha visszatérhetek is hazámba, újra ezt a rendszert kell elviselnem?

Nem, ezt nem.

Szökésre is gondoltam, de merre? A Szovjetuniót csupa csatlós állam veszi körül, s ha sikerülne is a szovjet területet elhagynom, csöbörből vödörbe kerülök. Nem is beszélve arról, hogy, amint tapasztaltam, a szökés gyakorlatilag lehetetlen, vagy ideig-óráig tart csupán. Hiányzik az orosz nyelvismeretem, elég megszólalnom, s máris látják, kivel van dolguk. Azonkívül le vagyok gyengülve, tíz métert nem tudnék szaladni. Így nem lehet szökésre gondolni.

Elkeseredésemet csak fokozta az a hivatalos válasz, amelyet többed magammal fogalmazott, de egyenként megírt, s a főorvosnő által a kommunista párt külügyi bizottságához elküldött levelünkre kaptunk. (Az akkori kaotikus időkben még lehetséges volt ilyen nemű kérvényt kijuttatni, s megfelelő ellenőrzés hiányában arra választ is kapni.)

Mi, folyamodók, valamennyien külföldi állampolgárok voltunk, s azt kértük: engedjék meg a levélbeli kapcsolat felvételét

családunkkal. Hivatkoztunk érzelmi okokra, jogi alapokra, de mindez hiábavaló volt. A válasz röviden azt tartalmazta, hogy „a nem szovjet nemzetiségű elítéltek semmiféle összeköttetést nem tarthatnak fenn a Szovjetunió határain kívül”.

Így az utolsó reménysugár is kialudt, el voltunk temetve. Egyre jobban érlelődött meg bennem a gondolat, hogy nem érdemes így tovább szenvedni, annak semmi értelme nincs. Újra és újra mindent átgondoltam, és arra a meggyőződésre jutottam, hogy életemnek véget kell vetnem. Erre a legkönnyebb megoldásnak mutatkozott valamely mérge befecskendezése. Gyors, fájdalommentes lesz, és nem fog róla tudni senki sem...

Ami keresztes gyógyszert a kórházban felfedeztem, magamhoz vettem őket, hozzájuk a megfelelő fecskendőt, s a napot is kitűztem. Tudtam, hogy a lengyel sebésznek kedd este operációja van, utána ügyeletes reggel hatig, így senki sem fog zavarni a cellában. Amikor reggel megjön, ott talál engem élettelenül. Kész. Vége mindennek.

Este kilenc órakor kollégám távozott, én pedig hozzáláttam a mérgek keverésének. Hitemet teljesen elvesztettem, s nem volt más előttem, mint szabadulni ettől a földi pokoltól...

Az ampullák tartalmát lassan felszívтам a fecskendőbe; az üres üvegek szanaszét heverték az asztalon. Már beszürni készültem, amikor nyílt az ajtó, s a lengyel sebész lépett a cellába. Ügyet sem vetett rám, úgy mondta:

— Még mielőtt hozzányúltam volna, meghalt a műtőasztalon. Nagyon gyenge volt a szíve. Pihenek egy kicsit, s megkezdem a másodikat, talán több szerencsém lesz.

Én az ajtónak háttal ültem az asztal előtt. A lengyel visszatérése olyan váratlanul ért, hogy mozdulatlan maradtam, megszólalni se tudtam, csak a fecskendőt szorítottam görcsösen.

Barátom a priccsén rakosgatott, s újra megszólalt:

— Rágyújtasz? Van nálam mahorka.

Lassan hozzám lépett. Amikor meglátta kezemben a fecskendőt és az asztalon az ampullákat, csodálkozva nézett rám. Az arcáról leolvastam, hogy mindent megértett. Elgondolkozva csavargatta a cigarettáját, s vontatott hangon szólalt meg:

— Szóval úgy gondolod, hogy elegend van?

Némán bólintottam.

Tadeusz félrenézett, s mintha magával beszélne, folytatta:

— Te tudod, mit csinálsz. Ez a te magánügyed. Én nem akarok befolyásolni, oktatni sincs szándékomban. Csináld azt,

amit jónak látsz. De úgy érzem, meg kell neked mondanom, hogy ha te elmész, most vagy később helyedet talán egy párt-orvos foglalja el. Mi olyan helyzetben vagyunk, s még kerülhetünk is olyan helyzetbe, hogy ezeken a nálunknál is szerencsétlenebb rabokon segítsünk. Nem valószínű, hogy az utódod is így fog gondolkozni, s ha kidöntöd magad, veled együtt sokan fognak meghalni.

Nagyot húzott cigarettájából, a szemembe nézett, s tovább beszélt:

— Nekem is nagy a büntetésem. Kiutat én sem látok, de egy-
valamit tudok, egyvalamit hiszek: mindennek vége van egyszer.

— Kezét vállamra helyezte, s egész halk hangon tette hozzá: —
Nekem most vissza kell mennem a kórházba. Nyugodt lehetsz,
senkinek nem szólok. Csak reggel jövök vissza. Dönts magad!

Egyedül maradtam, s percekig semmi nem jutott eszembe.
Véletlennek, intésnek vegyem barátom visszatérését? De ez nem
annyira érdekelt, mint inkább az, amit mondott. Talán egy
óráig is gondolkoztam szavain, végül is beláttam, hogy rám
szükség van, tényleg segíthetek rabtársaimon, s nem szabad
őket elhagynom. Valami viszont azt mondta bennem:

— Amit te adhatsz, a te segítséged az végeredményben csak
a szenvedések meghosszabbítása a foglyok részére. Azok úgyis el-
pusztulnak...

— Igen — mondta a másik hang —, de te, ugye, sokakat
láttál elmúlni? S közülük ki akart meghalni? Senki, ugye?
Mindegyik élni akart tovább, még ha szenvedésben is, de
élni akart, mert a szabadságot szerette volna még látni.
A te segítséged tehát mégiscsak segítség. S honnan tudod,
hogy mit hoz a holnap? Borúra derű, s nincs jogod csak
fekete színben látni mindent, ha kereszténynek vallod magad.

Ilyen és ehhez hasonló vélemények dúltak bennem, de mind-
inkább a hit felé hajlottam, jöllehet még mindig kételked-
tem magamban. Amikor azonban eljutottam ahhoz, hogy
„mindennek vége van egyszer”, a vita befejeződött. Teljesen
megnyugodtam, s szótlanul fogadtam meg, hogy igenis ki fogok
jutni a szabad világba. Ha kell, átülöm a húsz évet. Ha kell,
betegem is, de kijutok innen! Mindent megteszek ennek érdeké-
ben. Ha szükséges: szökné fogok, de itt el nem pusztulok!

Kissé talán szégyenkeztem is, amikor a mérget a cementre en-
gedtem ki a fecskendőből...

Tadeusz arca ragyogott az örömtől, amikor reggeli vissza-
tértekor engem mosakodni látott.

— Nagyon örülök — mondta egyszerűen. — Kár lett volna

érted. Amikor itt hagytalak, őszintén szólva nem tudtam, melyik
útra fogsz lépni. Jólesik, hogy ezt választottad.

Valami olyasfélét motyogtam, hogy az ő szavai bírtak leg-
nagyobb fontossággal elhatározásomban, de barátom hirtelen
másról kezdett beszélni:

— Ráadásul az éjjel mind a három operációm sikerült, miután
visszamentem. Ha holnap kapunk elég sulfidint, meg is ma-
radnak.

Tadeusz egyforma jól beszélte a német és az orosz nyelvet.
Láttam, milyen óriási előnyt jelent mindenütt, ha valaki helyes
orosszággal tudja kifejezni magát. Nekifogtam tehát tanulni,
s csupán néhány mondatra terjedő orosz szókincsemet minden-
nap legalább húsz szóval gyarapítottam. Tanultam a cirill-
ábécét írva és nyomtatva, s grammatikai kérdésekkel ostro-
moltam minden szabad időmben barátomat, aki készséggel
állt rendelkezésemre. Priccsemen mindig három-négy fatábla
feküdt, tele orosz szavakkal, cirill betűkkel, ragozással, deklin-
ációval, orvosi kifejezésekkel.

Az ellenőrzést végző börtönőrök csodálkozva vizsgálgatták
a táblákat, valami üzenetre gyanakodtak, de amikor kérdé-
sükre hibátlan orosszággal válaszoltam, mosolyogtak, szájukról
káromkodás röppent el, s mindjárt mahorkát adtak.

ÚT ÉSZAKRA

1946 februárjában a kórház főorvosnője bizalmasan közölte
velünk, hogy a decemberben kérvényt írott valamennyi el-
ítéltet szét fogják osztani különböző táborokba, s ez ellen a leg-
nagyobb jóakarata mellett sem tud semmit tenni. Még jó, hogy
nem kezdik piszkálni részletesebben az ügyet, nem kezdenek
nyomozást, hanem ilyen módon oldják meg.

Fájó szívvel vettem búcsút Tadeusztól, akit egy észak-uráli
különleges táborba vittek. Évek múltán tudtam meg, hogy
köz munkára került, és egy bányaszerencsétlenség alkalmával
életét vesztette...

Kétezred magammal rövidesen engem is útba indítottak
a Moszkva—Jaroszlavl—Kotlasz—Pecsora útirányon keresz-
tül a vorkutai szénbányák felé. Vorkuta a 68. szélességi
fok közelében, jóval túl az északi sarkkörön, az Urál hegy-

ség európai részének tövében kerül el. Kizárólag elítéltek bányászták, igen jó minőségű szénrel látja el a Szovjetunió északnyugati vidékét, főleg Leningrádot. Egyike a legnagyobb és leghírhedtebb szovjet lágereknek, az ott dolgozó foglyok összlétszáma meghaladja a százötvenezeret.

A második világháború előtti időkben a szén szállítása vízi úton történt az Usza folyón keresztül lefele Pecsoráig. Tekintve azonban, hogy az északi vidékek folyói évente négy hónapnál tovább nem alkalmasak hajózásra, már 1941-ben megkezdtek, s hónapok alatt megépítették az egyvágányú, félezer kilométeres peccora-vorkutai vasútvonalat. Ezzel egyidőben megindult a Vorkutát az Északi-Jeges-tenger kikötőivel — Kara, Anderma — összekötő vasútvonal építése is. Már majdnem kész is volt, amikor kitört a háború, és a kormány gyorsan felszedette a már megépített vasúti pályát, egy esetleges német partra szállástól tartva ezen a vidéken. Újjáépítésük 1948-ban fejeződött be, s újabb széntelegek feltárását eredményezte.

Szállítmányunkban vegyesen voltak politikai és közönséges bűncselekmények miatt elítéltek. Utunk Moszkváig még egész elviselhető körülmények között folyt le. A tolvajok kevéssé háborgattak bennünket, mert többségben voltunk, s több ízben erőlyes fizikai módszerek igénybe vételével térítettük el őket rablási — főleg élelemlopási — szándékaiktól.

A szovjet fővárosban két napig álldogáltunk valami külső pályaudvaron. Eközben az egész szállítmányt ismeretlen — vagy talán nagyon is jól ismert — kezek újjárendezték, hozzánk csatolva még vagy nyolcszáz politikait és vagy ezer válogatott köztörvényest. Ez utóbbiakat csoportonként osztották be a politikaiak vagonjába, megbízva őket a vagonfelelősi teendők ellátásával. Ők vették fel a mindig egy napra kiadott hideg ételt, ők osztották azt széjjel, nekik volt kényelmesnek mondható, kályha körüli helyük, s ők voltak hivatva megakadályozni a szökést célzó vagonfúrásokat. Ők voltak az őrség megbízottjai; azt csináltak a politikai foglyokkal, amit akartak.

Minden vagon napjában kétszer az őrség szám szerint ellenőrzött. Ilyenkor mindenkinek a vagon egyik oldalán kellett elhelyezkednie; felnyitották az ajtót, s az őrség három-négy fegyvertelen tagja fakalapáccsal bevonult. Átkopogtatták a vagon oldalait: nincsenek-e átfűrészelve? Utána mindenkinek egyenként kellett a vagon túlsó oldalára átmenni. A számlálás befejeződött, s annak megfelelően kapta meg a vagonfelelős másnap reggel az előírt kenyér- és sóshal-mennyiséget,

amelynek legalább egyharmadát a vezetése alatt álló tolvajbanda maga között szétszította. A maradékot kaptuk mi. Ha valaki tiltakozni próbált, a jó erőben lévő közbűntényesek irgalmatlanul összeverték, s a legközelebbi ellenőrzéskor jelentették az őrségnek, hogy az illető a vagondeszkat akarta szétfűrészelni.

Vitték is rögtön az egyes, teljesen fűtetlen, kis rekeszekre osztott büntetővagonba, ahol rendszerint már az első öt óra után megfagyott.

A körülöttem lévő külföldi foglyokat a tolvajok nem bántották; úgy nagyjából megkaptuk tőlük az élelmet, néha még egy szívás mahorkát is adtak. Ennek két oka volt:

1. Megtudták, hogy orvos vagyok, és
2. valamennyire meg tudtam velük értetni magam.

Az első ok miatt állandó kérdések ostroma alatt álltam. A tolvajok mindenféle betegséget beképzelték, s annak minden okát, lefolyását, kezelését tudni akarták. Amikor már saját betegségeikből kifogytak, előszedték összes fel- és lemenő hozzátartozójukat, s azok panaszait ismertették. Ismeretlen betegek, ismeretlen betegségek voltak a főtémák, s nem volt szabad kifogynom a tanácsokból.

Érdekes a szovjet, illetve orosz ember ez irányú felfogása: orvosi szempontból sokkal nagyobb bizalommal viseltetik egy külföldi iránt, mint saját honfitársával szemben. Lägeréletem alatt sokszor kerültem olyan helyzetbe, hogy nálamnál sokkal többet tudóbb, nálamnál sokkal tapasztaltabb szovjet orvosokkal dolgoztam együtt. S bármennyire is helyes volt diagnózisuk, kezelésük, az őket látogató betegek mégis eljöttek hozzám tanács végett. Számukra én, a külföldi megbízhatóbb voltam, mint szovjet kollégáim.

Ez néha kellemetlenségekre is adott alkalmat, de nem volt mit tennem.

Moszkvában tíz vagonnyi politikai foglyot csatoltak hozzánk; valamennyien német egyenruhát viseltek, s meglehetősen legyengült állapotban voltak. A vagon kis ráccsal ellátott szellőztetőnyílásain keresztül láttuk őket, amint a sínek között elvonulnak. Kik voltak? Nem tudni, de részükre egész speciális, tizenöt-húsz tagból álló bűnöző különítmény lett vagononként besorolva.

Csak rémhírek keringtek arról, amit ezek a közbűntényesek a németekkel csináltak, de tény az, hogy rövid idő múlva, Moszkva elhagyása után a németek fellázadtak, s állítólag nyolc közbűntényest agyonvertek.

Egyenkénti elhelyezésükre a büntető rekeszekben nem volt elegendő hely. Az őrség parancsnoka elkülönítette őket a tolvajoktól; ételt-italt, tüzelőanyagot számukra nem adatott ki, az ajtókat erősen lezáratta, és útnak indultunk. Ez valahol Vologda körül történt, nem messze Jaroszlavltól. A hőmérséklet —30 fok körül járhatott. Nem tudjuk, mi történhetett ezekben a lezárt vagonokban, de amikor két nap múlva szerelvényünk a kotlaszi körzetben megállt, legalább száz, csonttá fagyott német hulláját dobálták ki belőlük. Az életben maradtakat ott hagyták Kotlaszban, többnyire súlyos fagyási sebekkel. Úgy látszik, szállítmányunkra nem volt érvényes az általános szabály, mely szerint az őrség igyekezzék lehetőleg szám szerint átadni a rábízott foglyokat.

VORKUTA

Az idő fogalmát elvesztettük a szállítás alatt, így csak gondoltuk, hogy a huszadik nap táján érkezhettünk meg az egyik vorkutai gyűjtőhelyre. Azonnal fürdőbe tereltek bennünket, ruháinkat fertőtlenítették, majd nyírás, borotválkozás s a szabályos két vödör meleg vízben való fürdés következett a lenyírt fejünkre csurgatott néhány grammnyi folyékony barna szappannal. A járni nem tudókat magunk vittük be, s mosdattuk meg, már amennyire erőnkből telt.

Rögtön utána orvosi vizsgálat volt műsoron, amelynek eredményeképpen a szállítmány 80%-a úgynevezett felerősítő táborpontokra került. Szervi betegségekkel nem bíró, de fizikailag a dystrophia II—III. csoportjaiba tartozó foglyokat a rendszer másfél-két hónapig ilyen felerősítő helyeken tartja, ahol csak a tábor körüli tisztogatással vannak elfoglalva, naponta háromszor részesülnek étkezésben — főleg kása és hal —, de még így is magukra szednek néhány kilót, megkapják az első kategóriát, s mennek a bányába. Maximum három hónap után újra felerősítésre szorulnak, vagy egyenesen a kórházba kerülnek, de előbb-utóbb a tbc elhatalmasodik rajtuk. A vitaminhiányok gyógyítására minden fogoly kenyéradagjából már előre levonnak napi huszonöt gramm korpás lisztet, amelyet párolnak, lehűtik, s naponta egyszer egy deci mennyiségűt adnak mindenkinek. Azt erősítgetik, hogy B-vitamin tartalma van.

A fenyőfák fiatal tűskéit a fogolybrigádok naponta kötelesek összegyűjteni, azt leadják a melegvíztárolóban, ahol leforrázzák, s korlátlan mennyiségben adják ki a barakkoknak. Ez a C-vitamin. Rettenetesen keserű, de mindenki issza: hisznek gyógyerejében.

Vorkuta környékén a tél kilenc-tíz hónapig szokott tartani, sokszor hatméteres hóval borítva a földet. A —35 fok normális, de gyakran —50-et is mérnek. Igen veszélyes a purgának nevezett hóvihar, amely napokon keresztül is tarthat, mindent betemetve. A barakkok nagy része földbe ásott faépítmény, s hóvihar után külön kiásó brigádok teszik feljűk szabaddá az utat.

Június vége felé a hó kezd kissé elolvadni, a tundra szabaddá válik, s fej nagyságú gombák bukkannak elő. A nap éjjél felé eltűnik félig, s máris újra növekedni kezd. Télen viszont csak egy sávot mutat magából az Urál hegység felett, s rögtön lebukik. A kontinentális tavasz és ősz idején a rengeteg színben cikázó északi fény lenyűgöző látványt nyújtana, ha nem mint foglyok nézhetnénk nappali fényt sugárzó világosságát.

A lágereket közvetlenül a vasútvonalak mellett helyezték el, csak azok az utak léteznek, amelyek azokat az állomással összekötik. Egyetlen közlekedési lehetőség a vasútvonal; tisztítása, javítása több ezer fogoly napi munkáját teszi szükségessé. Megépítésük annyira kezdetleges volt, hogy évi harminc centiméteres süllyedésüket csak állandó feltöltésekkel lehetett egyensúlyozni. Már odaérkezésünkkor rajta futottak a jóvátétel fejében a Szovjetunió részére gyártott hatalmas hatvan tonnás bolgár és magyar vagonok, melyek a vérrel bányászott szénét vitték a szovjet állam belsejébe.

A felerősítő táborponton mindjárt a rendelőbe osztottak be, ahol nem sok dolgom akadt; a foglyok inkább kenyeret, mint orvosságot akartak. Meglepetésemre a szabad főorvos egy magyarországi őskommunista volt. Az 1919-es tanácsköztársaság idején mint fiatal orvos politikai szerepet játszott Budapesten, de még idejében Franciaországba emigrált. Tíz éven keresztül a Komintern megbízásából tartózkodott külföldön, több nyelvet kitűnően beszélt. A harmincas évek elején visszarendelték Moszkvába, és egy nagy orvosi műszergyár vezetésével bízták meg. Négy éven keresztül volt a vállalat élén, amikor egy magyar emigráns kommunista valami kémkedési ügybe keveredett bele, s a Szovjetunióban tartózkodó magyar párttagok között

tisztogatási akciót rendezett a titkosrendőrség. Néhányuk kivételével valamennyiüket letartóztatták, és a nyugati hatalmak javára folytatott kémkedéssel vádolták. Aki nem ismerte el bűnösségét, azt agyonverték, kivégezték. Ily módon pusztult el az 1919-es magyar kommunista mozgalom nagyon sok vezető tagja.

Főorvosom mindent aláírt, így megúsza tíz évvel. Nem sokkal a háború befejezése után szabadlábba helyezték, de az északi lágerkörzetben jelöltek ki számára kényszerlakhelyet.

Sajnos megbízta meglehetősen, őszintén elbeszélgettem vele, s ilyenkor mintha megértette volna helyzetünket. Lehet, hogy félelemből, lehet, hogy meggyőződésből, de azért még mindig kommunistának vallotta magát, s vele közölt véleményemet mindannyiszor eljuttatta a láger politikai tisztjéhez. Ennek következményeit az északi táborokban való fogságom alatt mindvégig éreztem: sokszor kerültem a büntetőpontokra, sokszor voltam kénytelen vasutat építeni. A főorvos sem embernek, sem orvosnak nem volt méltó: az újonnan érkezett foglyoktól amit csak lehetett, elszedett, kenyeret, dohányt ígérve helyettük. De csak ígért, s aki nem volt megelégedve az egyoldalú cserével, az napokon belül valamelyik munkás kolonán lapátolta a havat.

Együtt dolgozott velem egy negyven év körüli észt orvos is, aki hozzám hasonlóan egyáltalán nem titkolta a szovjet rendszerről alkotott negatív véleményét, sőt: nyíltan hangoztatta nacionalista felfogását. Amikor tudomásunkra jutott a főorvosnak a foglyokkal folytatott alávaló csereüzelve, észt kollégám velem együtt több ízben tiltakozott emiatt a táborparancsnoknál, de minden eredmény nélkül. A főorvos szabad ember volt, egykori párttag, nem tehattunk ellen semmit.

Annál többet tett ő ellenünk. Egy nap megérkezett a lágerosztály főorvosa, s munkára való kiírási vizsgát tartott. Unottan írta be a foglyokra vetett pillantás után a legnehezebb munkára alkalmas első kategóriai jelzést a rabok egészségügyi füzetébe. Ukrajnai születésű zsidó pártorvos volt, aki csak a normát tartotta szem előtt, a foglyok valóságos egészségi állapota nem érdekelte. Bennünket utoljára hagyott. Először az észt bűnügyi lapját vette kézbe. Hosszasan nézegette, közben a táborpont főorvosával váltott néhány halk szót. Végül az észt kollégához fordult.

— Amint látom, Bersel doktor, ön a német hadseregben volt orvos. Nemde?

— Nem — hangzott a válasz. — Én mint polgári orvos kaptam beosztást 1942-ben egy hadifogolytáborba.

— S ott ugye szovjet hadifoglyok voltak?

— Igen.

— Volt közöttük zsidó is?

— A Szovjetunió sok nemzetisége képviselve volt.

— Tudja ön, hogy a németek sok zsidót megöltek?

Az észtet elhagyta nyugalma, s idegesen vágott vissza:

— Kérem, főorvos polgártárs, orvosi vizsgán vagy kihallgatáson vagyok? Én megkaptam a magam tíz évét, s amennyiben súlyos bűnös lennék, úgy biztos, hogy most nem állnék itt.

A főorvos azonban gúnyosan folytatta:

— Mondja, doktor, maga hány zsidót ölt meg?

Bersel elsápadt. Köztudomású volt, hogy több szovjet zsidó tanúsította humánus magatartását a háború éveiben. Megvetően nézett a főorvosra, s azt válaszolta:

— Nem volt időm megszámlolni őket. Ezt a választ akarta?

Máris vittek mindkettőnket a karcerbe, s másnap különböző büntető táborpontokra kerültünk.

BÜNTETŐ KOLONNA

Jellemzésére a legjobb kifejezés: törvénytelen kivüliség.

A politikai foglyok ilyen helyeken még sűrűbben érezhetik a bűnöző társadalom olyan képviselőinek vadállati viselkedését, akiket minden normális bíróság halálra ítélt volna, de legalábbis szigorúan elkülönítve tartana. Rablőéletüket a parancsnokság jóváhagyásával élik, dolgozni nem járnak, a többi politikai fogoly felett korlátlanul uralkodnak. Homoszexuális hajlamaik kielégítésére bármelyik politikai foglyot felhasználhatják, közbenjárásukra azok napokig is mentesek a munka alól, s ilyenkor a többiek rovására a konyháról elrabolt pótladagokban részesülnek.

A munkások nem bányákban, hanem a vasútvonal javításán dolgoztak. A folyó partján felállított exkavátorokat külön brigád kezelte, s onnan nyerték a vasúti pálya feltöltéséhez szükséges homokos kavicsot. Az ezekben a különleges brigádokban dolgozók néhány évre elítélt egykori párttagok voltak,

akik elkülönítve laktak, feljavított étkezés volt számukra kiírva, napi munkaidejük szigorúan nyolc óra volt, míg a többieké tizenkettő.

A büntető kolonna felcsere egy idősebb szibériai mérnök volt, aki ugyan meglehetősen keveset értett az orvostudományhoz, de annál nagyobb volt a tapasztalata: már a tizenegyedik évét ülte. Valamikor párttanfolyamot is végzett, s ez tette lehetővé számára, hogy mint egészségügyi részlegvezető vészelje át a még hátralévő négy évét. Nem alakult át szadistává, de egy eszköz volt csupán a parancsnokság előtt. A szabadnapok megadása nem tőle függött, azt a katonák és a blatnojok intézték; ő csak aláírta a papírokat.

Amikor csak tehetett, engem mentesített a munka alól, sőt: sok esetben tanácsomat is kikérte betegeire vonatkozóan. Ilyenkor vagy egy darab kenyérrel, vagy mahorkával honorálta közreműködésemet. Közölte velem, hogy három hónapra szól közmunkabüntetésem, de ő mindent megtesz, hogy minél hamarabb elkerüljek onnan. Meg is ismertette az ellenőrzésre kijáró orvossal, aki szabad ember létére meglepően rokonszenvezett velem. Valami ok miatt ellentétben állt a lágerkörzet főorvosával, s talán ennek a körülménynek köszönhetem, hogy hat hét után egyszerűen kórházba utalt, mondván:

— Ott dolgozni fog, mert hétszáz betegre összesen ketten vagyunk. A főorvos egészségügyi szabadságra ment bizonytalan időre, így nyugodtan ott lehet, nem fogja senki bántani. De nehogy valami jól felszerelt tábori kórházra gondoljon. Inkább boncolnia kell... Majd meglátja.

A „kórház” tényleg nem volt valami modern intézmény: csont és bőr betegek, ki ezen a héten, ki a következőn halt meg. Dystrophia, tuberkulózis, skorbut; orvosság alig; mindenki éhes; napi három-nyolc halott.

Kaptam két belgyógyászati osztályt kétszázötven beteggel, és mint újonnan jöttek, ezenfelül nekem kellett a boncolásokat végezni. Ezek reggel kilenckor kezdődtek, s két óra állt rendelkezésemre, akármennyi is volt a halottak száma. Először nem értettem, hogyan lehet ilyen rövid idő alatt öt vagy hat boncolást elvégezni, de aztán rájöttem, hogy hasonló körülmények között nem lehet szakszerű munkát végezni, s azt nem is kéri tőlem senki. A jegyzőkönyveket a főorvos már aláírta, maradt hát a felnyitás, a belső részek gyors kiszedése, visszarakása s a bevarrás. Egy-két felcsere vagy nővér mindig részt vett a boncoláson, esetleges

megjegyzéseimet nekik diktáltam le boncolás közben, s azokat néha be is írták a jegyzőkönyvbe.

Hullaházként egy elhagyott kis épület szolgált, abban vártak minden reggel az *egymásra rakott* hullák. Néha annyira át voltak fagyva, hogy a kemence mellé kellett őket helyezni, hogy valamennyire is vágathók legyenek. A boncolásokat egy kétméteres faasztalon végeztem. A műszerek elég jó állapotban voltak, kesztyű is mindig állt rendelkezésemre, igaz, maximum két pár. Mosakodásra csak a felmelegített hólét lehetett használni, mivel vízvezeték, kagyló vagy csap nem létezett. A szennyvíz favödörökbe csurgott le az asztal két sarkához vezető kicsi, kivájt facsatornákból.

Amennyiben nem volt hóihar, a hullákat délben, még őrségváltás előtt kivitték a tábor területéről. Hiába voltak felvágva és bevarrva, a rendelkezések szerint az őrség mind-egyiket köteles volt kiszállításkor egy árhoz hasonló, húsz centiméteres szerszámmal a szív környékén átszúrni.

A már kora reggel kiküldött foglyok ezalatt a kórháztól kétszáz méterre lévő temetőben takarították a havat, s próbáltak legalább félméteres gödröt vájni a mindig fagyott földbe. Oda helyezték el a tetemeket, úgy-ahogy betemették őket, s fejfa helyett egy darab deszkára festett számot kaptak sírjukra. Ez a szám — mely egyben a sírok számrendjét is jelentette — jegyeztetett be nevük mellé a kórház elhalálozási jegyzékében a dátummal és az elhalálozás okával együtt.

Ez utóbbiak nem feleltek meg a valóságnak. Természetes, szervi okokat tüntettek fel: mellhártyagyulladás jeleztek, amikor a beteg egyszerűen éhen halt. Az elhalálozási jegyzéket a szabadok kezelték, de néhányszor alkalmam nyílt beléjük tekinteni.

Naponta egyszer a főorvos-helyettes rövid beszélgetésre irodájába rendelte a fogoly orvosokat. Ilyenkor tettünk jelentést az osztályainkon fekvő betegek állapotáról, s nyújtottuk be aláírásra a másnapra szükséges gyógyszerkérelmet. A kért orvosságok háromnegyed része hiányzott a gyógyszerkártyában, de a főorvos-helyettes parancsára újra kellett kérni, s ő mindennap újra kihúzta őket.

Megértettük: a magas halálozási arányszám miatt igazolni akarja magát egy esetleges vizsgálatnál. Nem volt elítélve, a speciális kontingenshez tartozott: öt év északi táborszolgálatot szabtak ki rá, s ezalatt párttagságát felfüggesztették.

Minden utasítást pontosan végrehajtott, de számított mindenre, és nem esett túlzásokba. Amennyire lehetett, ember maradt.

KANNIBALIZMUS, PATKÁNYEVÉS

Egy alkalommal a rossz idő megakadályozta a hullák ki szállítását, így másnapig a hullakamrában maradtak. Amikor másnap reggel az újabbak boncolásához kezdtem, megdöbbenve tapasztaltam, hogy a tegnapiak mellkasa fel van nyitva, és jó néhány belső részük hiányzik. Kérdésemre az öreg ukrán „hullakamra-csősz” csodálkozva vont vállat.

— Hát még nem tudja? A többiek éjjel el-elvisznek belőlük. A kis ablak alsó részén csak egy lécs van...

Kannibalizmus! Szörnyű, de így volt. Az éhség ilyesmire is képes. Azonnal a főorvoshoz siettem, s jelentettem az esetet. Mintha valami részvét lett volna a hangjában:

— Ha látta volna, mi volt itt egy évvel ezelőtt... Akkor még elevenen ették meg egymást!

Ezzel az ügy befejeződött. Néhány nap múlva erősen bedeszkázták a hullaház ablakait, s attól kezdve mécsesek fényénél kellett boncolni.

Az éhség úgyszólván mindent legyőző erejét mutatta az a gyakori szokás is, amely sok osztályon divatban volt, de amíg saját szememmel nem láttam, magam sem hittem létezését.

A barakkok végén lévő klozeteket egy vaslappal befedett alacsony kályha fűtötte. A napi negyven-ötven deka kenyérből az állandó éhséggel küzdő betegek egy darabot mégis félretettek. Takarodó után kivonultak a klozettbe, s ócska konzervdobozok alá téve csalták csapdába a mindenütt nyüzsgő patkányokat.

Egy éjjeli beteglátogatásomkor lettem figyelmes az orrfacsaró, rémes bűzre. Amikor okát kerestem, a nagyjából megtisztított patkányok már sülték a vaslapon...

KLAMMER MÉRNÖK

A tuberkulózisos betegek számára nem volt elegendő hely az erre a célra szánt barakkokban, így egyrészük a belgyógyászati osztályon feküdt, rendszerint a terem egyik sarkában összegyűjtve. Streptomycin vagy másfajta hatásos ellenszer nem volt, kezelésük sulfamid-készítményekre és calcium chlorat-injekciókra szorítkozott csupán. Így állapotuk egyre rosszabbodott, a komplikációk hamar jelentkeztek, s a fehérje- s vitaminhiányban kínlódó test rövidesen a hullakamrában kötött ki...

A sok száz beteg egyike volt egy Klammer nevű német mérnök, akit igen rossz állapotban találtam az osztály átvételekor. Főleg a tüdőbaj hatalmasodott el rajta, láza állandóan harmincnyelc körül volt, gyakori vérköpésekkel. A vég elkerülhetetlennek látszott. Klammer halk szavú, csendes ember volt, sorsát megadással viselte, az élettől már semmit sem várt. Néha megkért, hogy üljek le ágya szélére, s ilyenkor mindenről beszélt, csak a betegségéről nem: biztosra vette, hogy hamarosan meg fog halni. Arra kért, hogy az orvos-ságokat, injekciókat személyesen adjam neki, mert német volta miatt a szabad komszomol-nővérek hátrányban részesítik, a fecskendezéseket igen fájdalmasan csinálják.

Klammer gépészmérnök volt, a háború alatt a híres peenemündei telepre osztották be szolgálatra. Nem volt NSDAP-tag, de annál fanatikusabb német, akit csak munkája érdekelt, s mindenekelőtt hazája érdekeit tartotta szem előtt. 1945 elején, amikor a Harmadik Birodalom sorsa a sikertelen Ardennek-offenzíva, Magyar- és Lengyelország elfoglalása következtében teljesen megpecsételtnek látszott, Klammer elhagyta az összebombázott peenemündei telepet, és visszament szülőfalujába, valahová Kelet-Poroszországba. Ott érte a vörös hadsereg beözönlése. Két hét sem telt el ezután, máris egy szovjet civil bizottság kereste fel lakását. Igen udvarias formában érdeklődtek személyi adatai, beosztása, életkörülményei felől. Mindent gondosan feljegyeztek, és egy zsák, Chicagóban gyártott húskonzervet hagytak hátra, ígérve, hogy újra látogatást tesznek majd nála, s addig ne hagyja el a faluját.

Néhány nap múlva katonatisztek keresték fel, s még alaposabban kikérdezték. Lisztet, zsírt, krumplit ajándékoztak neki, s bőségesen ellátták dohánnyal. A második napon a tiszték vezetője konkrét ajánlattal állt elő: Klammernek és családjának...

jának ki kell utaznia a Szovjetunióba, ahol lakást, ellátást ingyen kap, fejedelmi fizetésben részesül, gyermekei tanulmányairól tetszés szerint intézkedhet a Szovjetunió bármelyik iskolájában, s német társaságban sem lesz hiányuk. Cserében köteles a szovjet rakétakutatásban részt venni, tudását annak szolgálatába állítani, s bizonytalan ideig a Szovjetunió területét nem hagyhatja el. A szovjet mérnök ezredes igyekezett meggyőzni Klammert, s így érvelt:

— Ne számítson az amerikaiakra; ők ide is csak az utolsó órában jöttek. Európa a miénk, s mindenkinek velünk kell dolgozni.

A mérnök sohasem szimpatizált a Hitler—Rosenberg-féle teóriával, az amerikaiakat sem szerette, az oroszoktól pedig félt. Mindig úgy fogta fel a dolgokat, hogy Németországnak órái szüksége van; most a háború elveszett, tehát ő ismét az új Németországnak fog dolgozni. Öntudata egy pillanatig sem engedte meg a Szovjetunióval való együttműködés lehetőségét, ezért így válaszolt:

— Részemre a háború befejeződött, a rakétakutatást lezártam magamban, s újra kocsikat akarok tervezni, mint a háború előtt.

Még két napig igyekeztek a szovjet tiszték Klammert ajánlatuk elfogadására rábírní, de ő hajthatatlan maradt. Látva az eredménytelenséget, a bizottság távozott, de búcsúzáskor az ezredes megjegyezte:

— Őszintén sajnálom, Klammer úr, hogy nem tart velünk. Azt hiszem, nagyon meg fogja bánni.

Még aznap éjjel elhurcolták. Először Moszkvába vitték, ahol a Butirka-börtönben volt tíz napig, majd átkerült a Lubjankába. Először szép szóval, később fizikai módszerekkel, éheztetéssel akarták a maguk oldalára állítani. Ám minden hiába: a német kitartott elhatározása mellett. Ellenállólereje már a végét járta, amikor egyik vallatója óriási hibát követett el.

— Miért olyan makacs? — kérdezte. — Maga már csak egyedül van, a családja elpusztult.

Klammer ezt el is hitte, s éppen ez adott neki új erőt.

Tán csak nem fogok családom gyilkosaival együtt dolgozni? — kérdezte önmagát, s leszámolt mindennel. Egyetlen vágya volt csak: minél előbb hozzátartozói után menni. Számára az élet már semmit sem jelentett, az örület határán járt, a kérdéseket válasz nélkül hagyta.

Négy hónapi vallatás után megkapta a különleges bíróság

úletét: tizenöt év javítótábor, mert szabotálta a Szovjetunió gazdasági fejlődését.

Különböző gyűjtő- és elosztóhelyek után került 1946 első napjaiban északra. Kissé feltáplálták, aztán bányába került, ahol kezdett vért köpni. A tuberkulózis nyílt formában lépett fel, s most az én osztályomon várta sorsa beteljesedését.

Részvétellel hallgattam ennek a viaszsárga arcú, nyílt tekintetű embernek a történetét, de a kettős kalcium- és Dower-tablettaadagokon kívül nem tudtam mást tenni érte. Vigasztalásra nem volt szüksége, helyzetét tökéletesen megértette.

Egyik éjjel az ügyeletes ápolónő izgatottan ébresztett.

— Azonnal az irodába! Valami bizottság van itt, s magát hívják...

Nem tudtam, miről van szó, de persze magamra kaptam rongyait. Bizottság? Éjjel? Itt északon? Miért?

A szobában csupa magas rangú tiszt, köztük egy vezérőrnagy, egy orvos ezredes s a kórház főorvosa.

— Ön vezeti ezt az osztályt? — kérdezte tőlem oroszul az orvos ezredes.

— Igen.

— Van-e önnél egy Friedrich Klammer nevű beteg?

— Van.

— Hívassa rögtön ide!

— Az állapota olyan, hogy nem tud járni.

— Miért?

— Nyílt tuberkulózis, dystrophia, vérköpés, magas láz.

Szinte egyszerre valamennyien káromkodni kezdtek, összevissza kiabáltak: „Na de ilyesmit!”, „Ezért kap valaki...”, „Hogyan lehet ez?” — hallottam a felkiáltásokat. A kórház főorvosa hordágyért küldött, ezalatt az orvos ezredes tovább kérdett:

— Tud Klammer oroszul?

— Csupán néhány szót.

— Ön beszél németül?

— Igen.

— Kicsit én is — folytatta rossz németséggel —, majd ön segít nekem. Tessék, gyújtson rá! — s Kazbek-dobozát felém nyújtotta. Udvariasan tüzet is adott, majd a tábornokkal kezdett beszélni.

Hirtelen csend támadt. Az orvos ezredes újra engem vett elő.

— Véleménye szerint meddig bírhatja még Klammer?

Jól meggondoltam a válaszom.

— A jelenlegi körülmények között maximum egy hónapig. A tábornok valami átokfélét mormogott.

— Gondolja, hogy erős kezeléssel rendbe lehetne hozni?

— A jobb tüdőn kaverna van, a szervezet teljesen legyöngült. A legkiválóbb terápia esetén is szerintem a gyógyulásra csak fele-fele az esély.

Ekkor hozta be két ápoló a hordágyon fekvő Klammert, s a vizsgálópadra fektették. Szeme csodálkozva nézett rám, s halk hangon kérdezte:

— Was bedeutet das?

Nem volt időm felelni. A vezérőrnagy szólt hozzám.

— Ön mindent fordítson le pontosan a betegnek, s válaszát közölje velünk a valóságnak megfelelően.

Helyet foglalt Klammerrel szemben, jóindulatúlag kezdett beszélni felém, s gyakran a németre pillantott.

Mindenki hallgatott.

— Mi egyenesen Moszkvából jöttünk ide. Az idő valamennyiünket sürget, ezért rövid leszek.

— Tudja, hol a családja?

A mérnök arca eltorzult.

— Minek még ez a cirkusz is? Persze hogy tudom: a túlvilágon!

— Nem igaz! — emelte fel kissé hangját a tábornok. — Itt vannak a Szovjetunióban. Nem hiszi? Tessék, olvassa el ezt!

Zsebéből papírlapot húzott elő, odaadta Klammernek. Ő nézte néhány pillanatig, aztán hozzám szólt:

— Alig látok. Doktor, lesz szíves felolvasni?

Remegő kézzel nyújtotta felém a papírt. Rajta felül alig egy héttel előtti dátum, tartalma pedig a következő volt: „Szeretett férjem! Mindkét gyermekkel együtt itt vagyunk Moszkvában. Egészségesek vagyunk, mindenünk megvan, csak te hiányzol. Nagyon kérünk, tegyél meg mindent, hogy ismét együtt lehessünk. Várunk! Nagyon sok szeretettel csókolunk: a te Lotty, Jürgens, Peter.”

Klammer szemében valami tűz villant fel. Arca kipirosodott, szemét a mennyezetre függesztette, s inkább magának suttozta:

— Szóval mégis élnek! Az én feleségem! A gyerekek! Mindenki! Ez nem lehet igaz, nem, ez csak álom! — Szinte kiáltotta: — Mutassa! Adja ide, doktor! Nem hiszem el!

Egész testében reszketett. Közel vitte arcához a papírlapot, többször átnézte, és sírni kezdett.

— Pedig ez az ő írása! Az én Lottymé! Úristen, mit mond-

jak neked? Nem, nem tudok semmit szólni! Ó, én kicsinyhitű! Jaj, mit csináltam!...

Elhallgatott, köhögési roham vett erőt rajta. Orvosságot itattam vele, s egy kámforinjekciót adtam be. Ezalatt a bizottság tagjai némán hallgattak, majd kimentek a folyosóra, csak az orvos ezredes maradt benn velem. Németül szólt Klammerhez:

— Legyen nyugodt, a hozzátartozóinak semmiben nincs hiányuk, nem is betegek. Örült volt az, aki azt mondta, hogy meghaltak. Én magam beszéltem velük néhány nappal ezelőtt. Magát akarják látni.

Klammer egészen felélénkült. Megfogta a kezemet, és biza-kodóan kérdezte:

— Ön is azt gondolja, hogy jól vannak?

Láttam rajta, hogy erősítést vár tőlem. Csak igenlő választ adhattam.

A tisztok visszatértek, a tábornok folytatta:

— Megértem önt, Klammer. Nekem is van családom. Most már kizárólag csak önön múlik, hogy viszontlássa a feleségét és a gyermekeit, hogy velük mint szabad ember élhessen. Gondolom, ért engem...

Klammer nem felelt, de éreztem, hogy hozzám hasonlóan ő is tudja, mi fog következni. Kis szünet után a tábornok tovább beszélt:

— Az ön esetében én teljhatalommal rendelkezem. Az bánt csak, hogy már előbb nem tudtam megfelelően intézkedni, de még most sem késő. És a mi orosz közmondásunk biztos megvan a németeknél is: Jobb későn, mint soha. Lényeg az: amennyiben ön hajlandó részt venni a mi további kutatásainkban, a múlt évi ígéreteink továbbra is érvényesek.

A német akart valamit szólni, de a tábornok nem hagyta.

— Tudom, mit akar mondani, de hallgasson végig! Én a szovjet kormány nevében beszélek, s annak nevében garantálom egészségének teljes helyreállítását, a családjával való együttlétet, s persze büntetésének azonnali megszüntetését. Munkába csak akkor fog állni, ha erőállapota eléri a száz százalékot. Ha szükséges, egy évig is kezeltetni fogjuk olyan szanatóriumban, amelyet manapság nem talál Németországban. Válaszára csak perceket tudok adni. Kérem, jól fontoljon meg mindent! Áll az alku?

A szovjet vezérőrnagy felállt, s a többiekkel együtt a szoba másik felébe vonult. Klammer némán meredt maga elé. Agyában ugyanazok a gondolatok fordulhattak meg, mint az enyé-

ben, s egymáshoz nem szólva — hiszem — ugyanarra a következtetésre jutottunk. Két lehetőség állt előtte:

1. Elfogadja a szovjet ajánlatot, így esélye van saját maga és családja megmentésére, de szovjet kollaboránsként lesz elkönyvelve,

vagy pedig

2. Elutasítja azt. Ebben az esetben egyéni pusztulása biztos, a családjáé pedig nagyon valószínű.

Melyik a helyes megoldás? Vagy legalábbis a kevésbé rossz? Melyik az erkölcsileg elfogadható? De egy, féllábbal már a sírban lévő elítélt, megkínzott rab számára ugyanaz az erkölcsi norma mérvadó, amely a rendes körülmények között élők számára (vajon ki által?) van megállapítva?

Ezen töprengtem, amikor Klammer sóhajtását hallottam:

— Hisz' ha egyedül volnék, milyen könnyű lenni!

Egyszerre mindenki odasereglett.

— Mit mondott? Mit mondott? — kérdezték tőlem izgatottan.

Azt akartam felelni, hogy nem értettem, de Klammer hozzám intézve szavait tovább beszélt:

— Mit csináljak?

— lelkiismeret kérdése — válaszoltam gyorsan.

A tábornok tanácstalan, dühös pillantást vetett rám. Valamit akart is mondani, de Klammer hirtelen felemelte a kezét, arca megkeményedett, s újra megszólalt:

— Igen — mondta nyugodt, tiszta hangon. — Egyetértek az ajánlattal. Hajlandó vagyok dolgozni.

Az orvos ezredes valószínűleg felfogta szavai értelmét, mert fordításomat be sem várva megkönnyebbülten mondta a tábornoknak:

— Beleegyezett! Velünk fog dolgozni!

A bizottság minden egyes tagjának arcán meglepedés ült. Egyszerre kezdtek beszélni valamennyien, majd többen kimentek a főorvossal együtt. Klammer szótlanul bámulta a semmiséget, mintha körülötte nem volna senki. Bocsánatot kért talán elhatározásáért? Családjára gondolt? Ki tudja?

Váratlanul megszólalt:

— Köszönöm, bajtárs.

Még aznap hajnalban elvitték Vorkutára, onnan repülőgéppel Moszkvába. Egy hónap múlva kerülő úton rövid üzenetet kaptam tőle: valahol a Fekete-tenger mellett volt családjával együtt. Négy orvos kezelte, s állapota lényegesen javult.

Később úgy hallottam: az Urálon túlra került, s kiváló anyagi körülmények között mint szabad ember dolgozott a szovjet kísérleti telepen.

Megjegyzés: 1957 októberében fellőtték az első szovjet műholdat. Hatalmas végkielégítéssel a Szovjetunió kiengedte az annak előállításán dolgozott német szakembereket családjukkal együtt. Mindnyájan Kelet-Németországban voltak kénytelenek letelepedni. Fényképüket 1957-ben Hamburgban láttam egy képes folyóiratban. Tizennégyen voltak, köztük Klammer mérnök is...

Igen, a szovjet vezetők mindent megtettek azonnal a második világháború befejezése után, hogy a német tudósokat szolgálatukba állítsák. Az eszközök, módszerek nem számítottak: pénz, fenyegetés, börtön, kényszer, minden engedélyezett volt a cél érdekében. Nem bírt jelentőséggel az sem, ha valamelyik német azelőtt a nemzetiszocialista párt tagja volt. Mindent elfelejtettek neki, s a lényeg az volt: nekik dolgozzék.

Az eredmény — mint ismeretes — nem maradt el. Csak 1957-ben, kiszabadulásom után tudtam meg, hogy ugyanakkor a német rakétakutatás atyjának, Werner von Braunnak évekig kellett várakoznia, amíg egyáltalán — s mint mexikói állampolgár — az Észak-amerikai Egyesült Államok területére tehetette lábát.

A különbség elgondolkoztató...

ÚJABB BÜNTETŐ

Hivatalosan ugyan senki nem közölte velem, de valószínűnek tartom, hogy a szabadságáról visszaérkezett táborkörzeti főorvos közbenjárására kerültem 1946 őszén újabb háromhónapos büntető kolonnára.

A második vasútvonalat építő brigádba kerültem, s fizikailag talán ez az időszak volt a legnehezebb fogságom alatt.

A foglyok egyrésze az eredeti vasúti pályát javította, másik része először a három-négy méteres havat takarította el. Amikor előbukkant az acélkeménységű föld, tűzben hevített,

éles végű vasrudakkal próbáltuk felolvasztani, fokozatosan mélyítve az első rúd leszúrása után keletkezett alig néhány centiméternyi lyukat.

Reggeltől délig sikerült tíz darab, félméter mélységű, húsz centiméter átmérőjű, tölcsér alakú gödröt kivájni a huszónöt emberből álló brigádnak.

A tizdekányi főtt zabkocka elfogyasztására engedélyezett pihenő alatt a vasút szabad emberei dinamitot helyeztek a gödrökbe, s robbantották a földet. Ezután következett annak kis faszánkákra való fellapátolása, s ötven-száz méterrel arrább szállítása.

A havat már ellapátolták, s a szánkót húzó két embernek óriási erőfeszítést kellett kifejtetni, hogy a sáros földön a hatvan-nyolcvan kilónyi földdel megrakott szánkó rendeltetési helyére érjen. Az őrség részéről történt nógatások — rúgások, ütések formájában — persze elmaradhatatlanok voltak, nem is szólva a brigádvezetők sokszor elképesztő kegyetlenkedéseiről.

Mint említettem, a kolonna belső területén főleg közbüntényes elemeket osztottak be. Politikai fogoly oda csak akkor kapott beosztást, ha munkakategóriája invalidus volt. Ez azt jelentette, hogy vagy nagyon öregnek kellett lennie, vagy súlyos testi hibával kellett rendelkeznie.

A hihetetlen nehéz munka elkerülése érdekében napirenden voltak az öncsonkítások.

Kivonuláskor a brigád kézhez kapta a szükséges szerszámokat: ásót, lapátot, csákányt, baltát, vasrudakat stb., s azokat este le kellett adniuk a kolonnára való bevonulás előtt a szabad raktárosnak. A kolonna egészségügyi vezetője tíz évre elítélt szovjet egészségügyi főhadnagy volt, aki ismerte helyzetem, s kiváltságos elbánásban részesített. Több ízben is felmentett a munka alól, kivonuláskor pedig megengedte, hogy némi kötszert, jódot vigyek magammal.

Volt a brigádban egy Grisa Vaszilenko nevű fiatal ukrán. Tíz évet kapott, de gyenge fizikuma nem volt alkalmas nehéz testi munkák végzésére. Láttam néhányszor, hogy az arca eltorzul, amint a szánkót húzta, de nem szólt egy szót sem.

Egyszer mellém került a szánkófogatba, s falujáról kezdett mesélni. Egyszerű szavakkal ecsetelte a kolhozéletet, de minduntalan a szabad, független Ukrajnára tért vissza. Egyszer váratlanul így szólt:

— Lazák a szögek a szánkóban, de mindjárt megjavítom.

A szerszámokhoz ment, előhozta a baltát, s kalapálni kezdett a szánkón. A brigádvezető is közelebb lépett, s együtt néztük

munkálkodását. Grisa hirtelen ledobta a kesztyűit, s elkeseredetten felkiáltott:

— Nem bírom tovább!

Bal kezét a szánkó oldalára helyezte, s egyetlen csapással szinte tőből levágta három belső ujját. Felém fordította a véres kézcsonkot, s így szólt:

— Most pedig kössön be, doktor úr!

Elszorító kötést tettem rá gézből, bepólyáltam, s egy órától a kolonnára kísérte. Tíz nap karcert kapott, munkakategóriája invalidus lett, s később mint csajkaösszeszedő dolgozott az étkezdében.

Egy sovány üzbég más megoldást választott, hogy a munkát elkerülje. Amikor szénszerelvénnyel haladt át a munkakörzeten, a hólapátoló brigád minden tagjának a sínek mellé lefeküdve kellett átvonulását kívánnia. Az üzbég megvárta, míg az első vagonok elhaladtak, majd jobb kezét a sínre tette. Úgy látszik, az utolsó pillanatban vagy meggondolta magát, vagy mozdulata volt hibás, mert a kerék csak a hüvelykujját ronszolta szét. Jutalmul öt napig munkamentes volt, utána egy hétig karcerben ült, s kategóriája maradt a régi.

Sebéshi beavatkozásról, amputálásról ilyenkor szó sincs; a végtagokon a leghetetlenebb deformációk keletkeznek, s a csontok rendszerint évekig gennyeznek. A fogoly részére viszont biztosítva van büntetésének a tábor belterületén való esetleges letöltése. A táborok belsőrendjének legalább a fele ilyen öncsonkítókból kerül ki, akiket aztán — fenyegetéssel, külmunkára való beosztás kilátásba helyezésével — a politikai megbízott besúgókká szervez be.

Az esedékes negyedévi orvosi vizsgálatot volt kórházam orvosfőnöke vezette. Mindjárt megérkezése után hívatott.

— Csak azt mondhatom, hogy az ön földije inkább egy disznó, mint egy orvos. Nyíltan hangoztatja, hogy addig nem nyugszik, amíg ön vért nem fog köpni. Most mint szabad ember egészségügyi inspektor lett, s mindent megtesz, hogy ön minél tovább a büntetőn maradjon. Éppen ezért most a legalacsonyabb munkakategóriát adom önnek, s legyen türelemmel. Főleg a száját tartsa csukva!

Így kerültem egy hólapátoló brigádba, amely reggel korán a barakkok előtt hánytta el a havat, a nap folyamán pedig a vasútvonalat takarította. Brigádvezetőnk egy Komorov nevű, ötven év körüli szibériai orosz volt. Civilben ács, tizenöt éve párttag, igen egyszerű, józan eszű, egykori vörös hadseregbeli katona, aki még 1941-ben, a háború kezdetén német fogságba esett. Onnan két hónap múlva sikerült megszöknie, a partizánok segítségével visszajutott a szovjet hadsereghez, s újra szolgálattételre jelentkezett. Végigharcolta a háborút, több kitüntetést kapott, végül 1945 áprilisában Bécs alatt elvesztette a bal karját.

Felgyógyulása után mindjárt lefogta az NKVD, s két hónapig tartó hadifogságáért tíz évre ítélték.

A sztálinista szovjet rendszer kíméletlen volt: minden vörös katona, aki az ellenség fogságába jutott, s később szovjet fennhatóság alá került, okvetlenül büntetésben részesült, még akkor is, ha megszökött az ellenségtől. A párt szerint ugyanis senkinek nem volt megengedve, hogy az ellenség kezére kerüljön, inkább öngyilkosnak kellett volna lennie. Semmiféle védekezést nem fogadtak el, és még nyolc évvel a háború után, 1953-ban is ítélték el emiatt szovjet katonákat, akik addig valahogyan kibújtak az NKVD karmai közül. Szükség volt olcsó munkaerőre, és csak ezen az úton mintegy két és fél millióval növekedett a táborlakók száma.

Közvetlenül elítélése után Komorov több ízben tiltakozott a lágerben tapasztalt igazságtalanságok ellen, amelyek éles elentétben állottak a kommunista eszmékkel. Ezért került a büntetőre, ahol kissé megcsendesedett, és benne fedeztem fel a sztálini rémkorszak első, valódi kommunistáját, aki ugyan nem volt képzett, de az akkori időknek megfelelően tudta alkalmazni az úgynevezett kommunista dialektikát.

Történt ugyanis a következő:

Mínusz harminc fokon alul ugyan nem volt szabad a gyenge munkakategóriájú foglyokat külső munkára hajtani, de egy reggel, amikor a hőmérő közelebb volt a mínusz negyvenhez, mint a harminchoz, mégis kivezényelték a brigádot havat lapátolni, három kilométerre a kolonnától. Vazelinnel kenték be arcunkat, s elindultunk. A munkahelyre érkezve a hat tagú őrség felállította a hóba a terület határait jelző, karókra szögezett fatáblákat. A foglyok által a táborból hozott galy-

lyakból tüzet gyújtottak, s azok mellől ügyeltek a munkára.

Úgy tizenegy óra felé az ég egyre szürkülni, majd feketedni kezdett. Komorov megjegyezte:

— Purgát — hóvihart — kapunk. Jó lenne gyorsan bevonulni.

Szólt az őrparancsnoknak, de az csak legyintett, s továbbot vezényelt.

Félóra sem telt el, amikor az északi szél elemi erővel tört ránk. Az őrség parancsára egy valamennyire szélmentes mélyedésben beástuk magunkat a hóba, szorosan egymás mellé bújva. Egy óra múlva a vihar mintha hagyott volna erejéből, de a hősítés olyan sűrű volt, hogy munkáról szó sem lehetett. A magunkra szakadt hőmennyiséget igyekeztünk szinte percenként lerázni magunkról, s fájni kezdtünk. Komorov oda kiáltott az őrségnek:

— Tüzet kellene gyújtani a foglyoknak, parancsnok néptárs!

— Vajon miből? — hangzott a válasz.

— Hát a lapátokból! — mondta egyszerűen a brigádvezető.

— Azt nem lehet; kincstári vagyon — ellenkezett a jól nevelt komszomolista tizedes.

— Megfagyni pedig nem fogunk! — tört ki Komorov, s jó két percig ismétlés nélkül káromkodott, közben egy lapátot máris darabokra tört.

Értette a foglyok tűzgyújtási technikáját: elkérte tőlem a kötézésre való vattát, a kabátjából még tett hozzá, összesodorta, s egy lapátra helyezve egy másik fadarabbal gyorsan addig súrolta, amíg lassan füstölni kezdett. Ismét vattát, majd apró szilánkokat tett rá. Minden erejünkől fújni kezdtük, s lassan kis láng lobbant fel. Egyik lapátot a másikkal törtük össze, s percekben belül két tűzrakás mellett dörzsölgettük elgémberedett végtagjainkat.

Az őrparancsnok vadul kiabált:

— Belétek lövök, fasiszta kutyák! — s géppisztolyát csőre töltötte.

Komorov nem ijedt meg, nyugodtan válaszolt:

— Parancsnok néptárs! Ha az apád vagy te fasiszta kutyák vagyok, én nem vagyok az! Neked nem szabad a foglyokat sértegetni, sem ebbe a tilos zónába fegyverrel bejönni, vagy ide belőni. Tizenöt évig volt piros könyvecském; tudom, mi a törvény. Ezt pedig — s hiányzó karjára mutatott — ott hagytam Ausztriában. Vajon azért, hogy te itt az embereket gyötörd? Itt vagyunk együtt a tűznél; senki sem akar menekülni, hát lőj belénk, te elfajzott!

Az őrparancsnok kissé észbekapott, de azért tovább ordított:

— Tönkretetted a lapátokat, Komorov, ezért még sírni fogsz! Majd a táborban megkapod a magadét!

Komorov válaszra sem méltatta. Csendesen mondta a foglyoknak:

— Bevonuláskor szorosan egymás mellett menjetelek, egy fél lépést sem tenni félre! Ismerem őket, képesek szökési kísérletet játszani velünk, s halomra löni. Az Úristen vigyen vissza bennünket a táborba; s ott már tudom, mit kell csinálni.

Délután két órára a hóvihar megszűnt, de a fagy továbbra is tartotta magát. Szerszámok nem lévén, az őrség sorakozót parancsolt. Többünk számát felírták, s erőltetett menetben útnak indítottak bennünket. Menet közben néhányszor feküdjöt vezényelt, percekig hagyott a földön, utána futásba zavart, de támogattuk egymást, senki sem maradt le, senki nem dőlt félre. A tábor előtt szigorú motozás, szitkozódás. A tisztek izgatottan vitakoztak, s végül az egész brigádot a büntetőbarakkba zárták. Kisvártatva megjelent a fő politikai tiszt, hatunkat kiválasztott, a többieket vacsorázni engedte.

— Még ma este összeül a lágerbíróóság, Komorov. Ítélezni fogunk önök felett. Van-e valami kívánsága?

— Papírt, ceruzát kérek! — mondta ő.

Rövidesen meg is kapta, s az igen gyenge világítás mellett a padlóra feküdvé írni kezdett. Közben néha-néha hozzánk szólt:

— Ne féljetelek semmitől, nem hiába voltam én párttag. Egyikőtöknek sem lesz semmi baja!

Késő este került sor a tárgyalásra. Színhelyül az ebédlőbarakkot választották. Jelen volt a lágerparancsnokság összes tisztje, a sebtében kiszánkázott lágerügyész is, aki újabb elítélések reményében a vádat képviselte, valamint az őrség összes tagja. Maga a bíróság a kolonna három vezetőjéből állott, elnökük a kolonna parancsnoka volt.

Fővádltként Komorov szerepelt, mi öten csak másodrangúak voltunk. Száraz, kissé kéjes precizitással olvasta fel az ügyész a súlyos vádak: állami tulajdont képező szerszámok elégetése a munkahelyen; az őrség parancsnokának való nem engedelmeskedés; a kijelölt munkaterv szabotálása; csoportban végrehajtott munkakerülés; a szovjet törvényekkel szembeni szervezett ellenállás.

Valamennyi pontot demagóg pártszólamokkal fűszerezte, s ügyünk igen súlyosnak látszott. A vád szerint mintegy ötezer rubelnyi kárt okoztunk a szovjet államnak, s ezért fejenként legalább egyévi zárt büntetőbarakkot és újabb tíz évet kapha-

tunk, amelyet az ügyész vészjóslóan követelt is a bíróságtól.

Úgy látszott, hogy mindezt meg is kapjuk, amikor Komorovot szólították. Biztatóan nézett ránk, majd beszélni kezdett:

— Legelsősorban alá kell húznom, hogy a lapátok eltüzelésére én vettem rá a brigád tagjait. Ők nekem mint főnöknek csak engedelmeskedtek. Így ha ítéletről van szó, csak engem lehet elítélni. Az ügyész néptárs felhozta vádak csak az ő szemszögéből látszanak valónak. Semmiféle csoportos, szervezett szabotálásról nem lehet szó. Egy van, amivel vádolhatnak: a lapátok eltüzelése, s az ebből keletkezett két órányi munkaszünet. A kár összesen ötezer rubel. Ez tény, de miért csináltam mindezt? Én — mint volt párttag — a lágerben is a hazám érdekeit tartom szem előtt, s így gondolkodtam: „Ha nem égetem el a lapátokat, legalább tíz emberem kerül fagyási sebekkel kórházba. Ha csak két hetet számolok kezelésükre, a naponkénti, egy betegre előírányzott hetvenöt rubel tízszer, és azt tizennégyszer megszorozva, sokkal nagyobb összegre rúg, mint a mostani kár.” Ha akarja, ügyész néptárs, számítsa ki! Én ma este megcsináltam a magam számítását. Íme, itt van.

Komorov zsebéből papírlapot húzott elő, s az elnök elé tette, majd egyre erősödő hangon folytatta:

— S ha hozzáadjuk a két hét alatt elvesztett, tíz fogolyra jutó munkaórákat, amelyeket most a terv továbbbépítésére használhatnak fel, úgy legalább harmincezer rubelt takarítottam meg szocialista hazámnak. Megemlítem azt is, hogy cselekedetemmel eleget tettem a párt humanista eszméinek is...

Ebben a hangnemben beszélt Komorov vagy tíz percig, s szinte egy csapásra változott meg a jelenlévők nézete, amikor a különböző pártjelszavakat idézte, kihangsúlyozva a kommunista elvek világmegváltó lényegét.

Az ügyész is elgondolkodott. Ki tudja, milyen összeköttetései vannak ennek az embernek? Volt párttag; lehet, hogy valami megbízatása is van? Jó lesz vigyázni! — fordulhatott meg a fejében.

Csak a politikai megbízott ellenkezett:

— Ön sértegette az őrparancsnokot! Fasisztának nevezte őt és az apját!

— Ez provokáció volt az őrparancsnok részéről, és én csak azokat a szavakat viszonztam, amelyekkel ő illetett bennünket. Erre az egész brigád a tanúm — volt Komorov gyors válasza.

— Ő volt az — emelte fel a hangját —, aki kárt akart okozni az államnak. Ő az, aki embereket akart megfagyva hagy-

ni. Ő az, aki késleltetni akarta a terv végrehajtását. A bűncselekményt ő akarta elkövetni, s nem mi követtük el azt.

A vádlottból egyszerre vádló lett. Kitűnő szímatával az ügyész megérezte, hogy a tizedes ellen kell fordulnia. Persze többet ér az NKVD-nek, ha egy komszomoltagról kiderül szabotőr mivolta, mint sem egy foglyot újabb ítélettel sújtani. Ebből nagy ügyet lehet csinálni!

A bíróság felé fordulva máris megszólalt:

— Komorov elítélt és társai ellen a vádakat elejtem. Koljagin tizedes magatartását illetően a táborkörzet katonai ügyészének közbelépését fogom kérni.

— Ezek szerint nincs is szükség tanácskozássra — jelentette ki a kolonna parancsnoka. — Komorov, mehetnek a barakkjukba. Reggel az egész brigád dupla levest kap. És csak így tovább: kövesse mindig a pártot!

Megkönnyebbülten készültünk a lefekvéshez. Utoljára azt mondta Komorov:

— Csak így lehet velük beszélni...

Másnap Koljagin tizedes eltűnt a kolonnáról. Néhány hónap múlva egy NKVD-tiszt jelent meg. Felolvasta előttünk a lapátégetési ügy jegyzőkönyvét Komorov előadása szerint, s azt a brigád valamennyi tagjának alá kellett írni. A tizedes hat évet kapott „komszomoltaghoz nem méltó közönyösség” miatt...

Ettől kezdve brigádunkat az őrség kivételes elbánásban részesítette, s inkább kísérőink lettek, mint őreink.

AZ ELSŐ MOZI

Még vagy két óra hiányzott a munka befejezéséig, amikor küldönc érkezett hozzánk. Valamit mondott az őrpáncsnoknak; az rögtön sorakozót rendelt el, s gyors menetben a kolonnára vezetett vissza. Útközben suttogva találgattuk, mi lehet az oka a korai leváltásnak? Szökés? Kizártnak látszott. Amnesztia? Más tábor? Valami bizottság? Tömegkivégzés?

A kolonnára érve hamarosan megtudtuk. Mindenkit behajtottak a legnagyobb barakkba, s egy propagandista tiszt közölte velünk, hogy levétítik számunkra a német háborús bűnösök perének egy részét.

A film orosz címe *A népek bírósága* volt. Technikailag igen jól volt összeállítva: kezdődött a berlini harcokkal, a Reichstag elfoglalásával, a vádlottak egyenkénti bemutatásával. Sorra jelentek meg Göring, Ribbentrop, Hess, Keitel s a többiek. Először a hatalmuk tetőpontján felvett híradókat mutatták, rögtön utánuk a nürnbergi bíróság tárgyalótermében mutatták őket. Az egyes személyeket kísérő kommentárok azonban nagyon alacsony színvonalon mozogtak. Leírhatatlan jelzőkkel illették őket, s minden mondat tele volt Sztálin zseniális katonai és politikai vezetésének dicséretével.

Ribbentrop volt birodalmi külügyminisztert akkor ábrázolták, amikor Sztálin és Molotov jelenlétében 1939. augusztus 23-án aláírta a szovjet–német barátsági szerződést Moszkvában. A kísérőszöveg így hangzott: „Ez a ravasz, rókapofájú Fritz már akkor a Szovjetunió megsemmisítését forgatta fejében, és álnok módon egyezkedett velünk. De a dicsőséges Sztálin generalisszimusz eszén nem tudott túljárni: pártunk vezetője, a népek atyja csak azért állt szóba — mint tudjuk — a német farkassal, hogy a védekezéshez való felkészülésre időt nyerjen. Hála és dicsőség szeretett jötevőnknek, Sztálin elvtársnak!”

A brigádok beérkezésétől függően a vetítések egész éjjelig tartottak. Az egyik előadást rövid időre félbe kellett szakítani, mert a jelenlévő német foglyok élénk tapsviharban törtek ki, amikor volt vezérük képe jelent meg a vásznon, de semmi folytatása nem lett az ügynek.

Az egész mozielőadás számunkra a munkától való megszabadulást jelentette néhány órára, s arra a napra mindenki tíz deka kenyér-pótdagot kapott.

AMERIKAI PILÓTÁK FOGSÁGBAN

1946 decemberében a kolonna fogolylétszáma erősen duzzadni kezdett. A Komorov-ügy óta egész jámborrrá változott kolonna-parancsnok magához hívatott.

— A felcser panaszkodik, hogy sok a beteg, a központi kórház túlzsúfolt, s így itt kell kezelni őket. Elintézttem, hogy ezentúl ön vezesse a rendeléseket, s vigyázzon, hogy itt a kolonnán senki ne haljon meg. Különösen figyelje a rövidesen beérkező új foglyokat!

— De hisz' alig van valami gyógyszer! — vetettem ellen.

— Holnap magam megyek be a központba, s hozok orvosságokat — válaszolta a parancsnok.

Amikor megjött, egy zsák különböző közhasználatú ampullát, tablettát, kötszert adott át.

— Nagyon takarékoskodjék velük! — kötötte a lelkemre.

December huszadika körül végre megérkezett az új szállítmány. Tizenegyen voltak, eléggé jó erőállapotban, amerikai pilóták, köztük egy néger. Szigorúan őrizve vitték őket először a fürdőbe, ott találkoztam velük. Néhányan törték az orosz nyelvet, s állandóan kérdezősködtek hollettük felől.

Egy szögesdróttal elzárt, különálló kis barakkban kaptak elhelyezést, ahova csak a szabadoknak s az egészségügyi személyzetnek volt szabad belépni. Benn állandóan két fegyvertelen fegyőr ügyelt rájuk. Étkezésüket szintén a barakkban kapták, kijárniuk nem volt szabad. Szükségeik elvégzésére a barakk hátsó részén sebtében megásott tábori klozettszerű gödör szolgált.

Vajon kik lehetnek ezek az amerikai egyenruha-maradványokat viselő, számmal még el nem látott, egyformán tizenöt évre elítélt, a Szovjetunióval szövetségben lévő hadsereg katonái?

Volt köztük tiszt, altiszt vegyesen. Az 1947-es esztendőt velük együtt értem meg, sok ízben beszélgettem velük, megtudtam történetüket, amely érdekes és jellemző nemcsak a szovjet rendszer céltudatos, eszközöket nem válogató, előrelátó módszerességére, hanem az Észak-amerikai Egyesült Államok politikai myopiájára is.

Az 1942 óta Moszkvának nyújtott óriási arányú amerikai anyagi segítség rövidesen szoros, katonai együttműködéssel bővült.

Mint ismeretes, Mussolini 1943 júniusában a fasiszta nagytanács gyűlésén kisebbségben maradt, s letartóztatásba került. Az őt követő új kormány — Badoglio tábornagy elnökletével — fegyverszünetet kötött az angolszász hatalmakkal, sőt: Németország ellen azok szövetségesévé vált. Lehetővé tette, hogy az amerikai repülőgépek olasz repülőterekről szálljanak fel a németekkel együtt küzdő Románia Ploesti környéki olajtelepeinek bombázására, amelyet 1944 áprilisától kezdve Magyarországra is kiterjesztettek. Ebben az időben a keleti arcvonala már Ukrajna és Fehér-Oroszország nyugati részén húzódott át. A Wehrmacht mindenütt visszavonulásra kényszerült.

Idő- és üzemanyag-megtakarítás miatt az amerikai bombázók nem tértek vissza támaszpontjukra feladatuk elvégzése után, hanem tovább repültek szovjet területre. Ott szálltak le, egy-

két napos pihenő után megrakodtak, újbóli bombázást hajtottak végre, és ismét Olaszországban értek földet.

A vörös hadsereg részeinél amerikai katonai összekötő szervek irányították működésüket szovjet szakértőkkel karöltve.

Moszkva részéről minden megtörtént, hogy az amerikai pilóták rövid pihenésüket minél kellemesebben tölthessék el. Szállításuk, ellátásuk elsőrangú volt: mozi, színház, hangverseny, minden rendelkezésükre állt. S nehogy túl egyedül érezzék magukat, az amerikai parancsnokság engedélyével kiválóan képzett, jó modorú, csinos tolmácsnőket osztottak be hozzájuk, akik feladata elvileg a kalauzolás volt. A szovjet leányok kezdetben igen hűvösek voltak, de később egyre jobban összebárátkoztak a pilótákkal. A háború vége felé aztán már egyre több vonzalom fejlődött szerelemmé, és 1945 nyarán több amerikai bejelentette házassági szándékát.

A második világháború véget ért; némelyik pilóta megmaradt a hadsereg kötelékében, mások polgári foglalkozásukhoz tértek vissza.

A szovjet törvények szerint különleges engedély kell, hogy egy szovjet állampolgár külföldre menjen férjhez, s hazáját elhagyja. A nőülendő amerikaiak minden szükséges iratot beszereztek, kérvényüket beadták, s általában minden fórumnál (járási és megyei párttitkárság, minisztérium stb.) kedvező elbírálást kaptak. Már minden elintézettnek látszott, amikor az egyik férjjelöltet, Tom Ridlay nevűt, az NKVD hívatta. Előzékeny fogadtatás és kávé után közölték vele: a legfelsőbb tanács elnöksége megengedte, hogy menyasszonya, Olga Csutkova feleségül menjen hozzá, s vele Amerikába költözzék. Ennek most már csupán egy feltétele van: Ridlaynek alá kell írnia egy nyilatkozatot, miszerint önkéntes szolgálatot vállal a szovjet hírszerző szerveknél, azoknak utasításait minden körülmények között végrehajtja, és a tőle kérendő felvilágosításokat mindig megbízói rendelkezésére bocsátja. Másként kifejezve: kémkedni fog a Szovjetunió javára.

Az amerikai megdöbben, nem értette a dolgot. Hogyan kérhetnek tőle ilyesmit a hazájával szövetségi viszonyban lévő ország képviselői? Hisz' ő velük együtt harcolt a hitlerizmus ellen, s most is fegyvertársaknak tekinti őket. A menyasszonya is orosz, s neki soha semmi köze nem volt a kémkedéshez. Mit akarnak hát tőle?

Mindezeket felháborodott hangon hozta a csekisták tudomására, de azok hamar félbeszakították:

— Ön azt állítja, hogy nem volt összeköttetésben semmiféle

hírszerző szervvel? Tudja ön, hogy kicsoda Olga Csutkova? Ugye nem? Lesz szíves tudomásul venni, hogy menyasszonya a háború alatt a német Abwehr tagja volt, kémkedett az ellenségnek. Működéséről tudtunk, s figyeltük őt. Bizalmas együtt-léteik alkalmával ön sok katonai dolgot elmondott neki, például azt is, hogy melyik nap fog az ön csoportja innen visszaindulni a bombázások végrehajtására. Mindezeket az ön kedves Olgácskája igyekezett a németek tudomására hozni, de jelentéseit elfogtuk, s kissé megváltoztatott formában adtuk tovább. Az ön szobájában Olgával folytatott összes beszélgetését lehallgattuk. Akarja őket hallani?

S ezzel bekapcsolta a készüléket. Tisztán fel lehetett ismerni Ridlay és Olga hangját. A szerelmes szavakba gyakran vegyült Olga közömbös, inkább féltő és kíváncsiskodó hangon feltett katonai vonatkozású kérdése, amelyekre a pilóta annak idején gyanútlanul válaszolt.

Most szótlánul állt a szovjet tiszték előtt, s nem tudott mit szólni.

Azok folytatták:

— Olga révén ön kémkedést hajtott végre, s fontos katonai titkokat árult el a németeknek. Ha ajánlatunkat nem fogadja el, s egyedül tér vissza hazájába, úgy Olgát elítéljük, e szalagokat pedig az amerikai szerveknek adjuk át. Okot a késésre találunk, a módzatokra bízva ránk! S tudja, mit jelent ez önnek? Ha viszont velünk dolgozik, fizetést is kap tőlünk, s viheti magával Olgát, akinek természetesen itt marad a családja. Különben a hangfelvételeket megőrizzük biztosítékképpen. Nos határozzon, Ridlay úr...

A csapdát ügyesen építették fel: kémkedés vagy börtön. A valóságban Olga NKVD-tiszt volt, aki a rá kiosztott szerepeket kitűnően játszotta. Társnői semmiben sem maradtak el mögötte. Bizonyosra lehet venni, hogy áldozataik között jó néhány belement az alkuba, mások lemondtak menyasszonyukról, s egyedül tértek vissza Amerikába. Egyesek megkísérelték az időhúzást, kibúvókat kerestek. Ezek voltak a kolonnára érkezettek, vállukon a különleges bíróság kiszabta tizenöt évvel.

Lefogásuk után szigorúan elkülönítve tartották őket a moszkvai Lefortovo-börtönben; velük szemben semmiféle fizikai kényszer nem alkalmaztak, s egy-két hónap után kézhez kapták ítéletüket. Ide északra volt az első útjuk. Naivul szemléltek mindent, s egyre csak azt hajtogatták:

— Hihetetlen! Hihetetlen!

Fél hónapot töltöttek a kolonnán, utána elvitték őket. Még 1955-ben sem tudott róluk senki a foglyok között...

A TUNDRA KÓRHÁZÁBAN

Jó négyzetkilométernyi területen feküdt az éppen csak össze-ácsolt barakk-kórház. Drótsövénnyel volt elválasztva a háromezer foglyot foglalkoztató munkászónától. Előző kolonnaparancsnokom valószínűleg tévedett, mert nem a második vasútvonalat építették, hanem új, igen gazdag széntelepeket tártak fel, ahhoz kellett a vasúti pályát bekötni, s a bányákat üzembe helyezni.

Még légerviszonylatban is nagyon kezdetleges volt az egész, hiányt szenvedtünk mindenben. Se gyógyszer, se szalmazsák, se fehérnemű, de annál több csontig lesóványodott beteg. Rám egyedül négyszáz körül jutott, nagy százalékban dystrophiások. Naponta háromszor kapták meg húsz-húsz dekányi kenyér-adagjukat, s azok kiosztását erősen ellenőrizni kellett, különben egymás kezéből csavarták ki a ragadós zabpépet.

Egy ilyen kiosztáskor láttam egy olyan jelenetet, amely az éhség teljes abnormitásba vezető erejére jellemző. Volt egy negyven év körüli litván betegem, aki minden kenyérosztás előtt már félórával valóságos transzba jött. Félig értelmetlen szavakat suttogott maga elé, mindenben ételt látott, s míg adagját meg nem kapta, kezét tördelve csendesesen sírt. Egyszer délben lassan követtem a kenyérosztó főápolót, de semmi rendellenességet nem észleltem. Amikor a litván ágyához értünk, a szokásos látomás szállta meg. Nyála csorogni kezdett, reszkető kézzel vette át kenyéradagját, arcához emelte, s szeme a priccstartó vastag oszlopot nézte szinte megkövülten. Valószínűnek tartom, hogy valami ételnek képzelte azt, mert fejét egész közel vitte hozzá, kenyerét egyik kezébe fogta, átölelte az oszlopot, az arca egészen átszellemült, s rekedten ordította:

— Te édes kolbász! — s holtan zuhant vissza pricc sére...